

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра приватного права

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему:

«ТЛУМАЧЕННЯ КОНТРАКТНИХ ЗОБОВ’ЯЗАНЬ В РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ»

"INTERPRETATION OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN DIFFERENT LEGAL SYSTEMS"

Виконала: **Белінська Софія
Володимирівна**

Студентка 2-го року навчання магістерської
програми спеціальності

081 «Право»

Керівник: **Логущ Любов Володимирівна**

кандидатка юридичних наук, доцентка

Рецензент _____

Магістерська робота захищена з оцінкою

Секретар ЕК _____

«__» _____ 2025 р.

Київ-2025

Декларація
академічної доброчесності

Я, Белінська Софія Володимирівна, студентка 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю «Право» факультету правничих наук НаУКМА підтверджую таке:

- написана мною магістерська робота на тему «Тлумачення контрактних зобов'язань в різних правових системах» («Interpretation of Contractual Obligations in Different Legal Systems») відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1. Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомена;
- я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії.

07.05.2025

Дата

Підпис

Белінська С.В.

Прізвище, ініціали

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА УНІВЕРСАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ	7
1.1. Поняття тлумачення, визначення юридичного тлумачення та його основних властивостей.....	7
1.2. Роль юридичного тлумачення у міжнародному контрактному праві.....	11
1.3. Універсальні підходи юридичного тлумачення.....	13
1.4. Відмінності у підходах до визначення правил тлумачення у різних правових системах.....	22
Розділ 2. ТЛУМАЧЕННЯ КОНТРАКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ АБО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ СИСТЕМІ ПРАВА	31
2.1. Історія становлення континентальної системи права та характеристика підходів до тлумачення контрактних зобов'язань у континентальній системі права.....	31
2.1.1. Підхід німецької правової системи до тлумачення контрактних зобов'язань.....	36
2.1.2. Підхід французької правової системи до тлумачення контрактних зобов'язань.....	41
2.1.3. Український підхід до тлумачення договірних зобов'язань.....	49
Розділ 3. ТЛУМАЧЕННЯ КОНТРАКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В АНГЛО-САКСОНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ АБО СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА	57
3.1. Історія становлення англо-саксонської системи права.....	57
3.2. Характеристика підходів до тлумачення контрактних зобов'язань у англо-саксонській системі права.....	60
3.2.1. Підхід правової системи Великобританії.....	62
3.2.2. Підхід правової системи Сполучених Штатів Америки.....	66
ВИСНОВКИ	72
Список використаної літератури	75

ВСТУП

Контрактні зобов'язання займають важливе місце у регулюванні сучасних економічних та комерційних відносинах. Вони визначають права та обов'язки сторін, забезпечуючи правову визначеність, що породжує передбачувані та стабільні умови для ведення бізнесу. Проте, не завжди учасники правових відносин однаково сприймають та трактують один і той самий зміст договору, що може породжувати негативні наслідки для сторін. Відмінності у розумінні умов договору можуть виникати через різноманітні чинники, такі як: двозначність формулювань, різний правовий досвід осіб, суб'єктивні очікування, зміна економічної та правової ситуації, нова судова практика та інші. Для того, щоб вирішити дану проблему шляхом формування єдиного розуміння змісту договору, покликано тлумачення. Воно спрямоване на усунення неоднозначностей, що дозволяє звести позиції учасників правовідносин до «спільного правового займенника».

Чітке та правильне тлумачення договору відіграє ключову роль у договірних відносинах, адже від правильного розуміння змісту контракту як на етапі складення договору, так і під час його виконання залежить його належне та ефективне виконання, що забезпечує стабільність договірних відносин, запобігаючи можливим конфліктам та судовим спорам у майбутньому. Натомість, у різних правових системах наявні різні підходи до тлумачення контрактів, що зумовлені як історичними чинниками, так і правовими традиціями кожної окремо держави.

«Правову карту світу» складають дві основні правові системи, які будуть проаналізовані в даній роботі: континентальна (романо-германська) та англосаксонська (система загального права) системи. Кожна з них має свої особливості та відмінності та ґрунтується на власних принципах, методах та підходах до тлумачення договорів. Крім того, у зв'язку з глобалізаційними процесами у світі, виникла потреба в уніфікації правових норм, що у міжнародних правовідносинах сприятиме гармонізації різних підходів та створенню універсальних правил для тлумачення контрактних зобов'язань.

Таке різноманіття підходів до тлумачення контрактних зобов'язань може створювати незручності для сторін з різних правових систем при укладенні та вирішенні спорів або при обранні застосовного права до договору. Водночас велика кількість підходів не свідчить про кардинальні відмінності між ними. Усі мають певні спільні риси у вигляді універсальних правил, деякі об'єднані характеристиками, що притаманні конкретним правовим сім'ям, розставляючи також особливі акценти, що створює відмінності між ними.

З огляду на вищезазначене, *метою магістерської роботи* є комплексне дослідження принципів і методів тлумачення контрактних зобов'язань у різних правових системах з метою виявлення їх особливостей, спільних рис і відмінностей.

Для досягнення поставленої мети авторкою визначені наступні *завдання* дослідження:

- по-перше, дослідити загальнотеоретичні та універсальні підходи до тлумачення правових норм;
- по-друге, з'ясувати основні відмінності у визначенні правил тлумачення у різних правових системах;
- по-третє, проаналізувати підходи до тлумачення контрактних зобов'язань у континентальній правовій системі;
- по-четверте, проаналізувати підходи до тлумачення контрактних зобов'язань в англо-саксонській правовій системі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі тлумачення контрактних зобов'язань у різних правових системах та на міжнародному рівні.

Предметом дослідження є процес тлумачення контрактних зобов'язань, а також принципи, методи та підходи до тлумачення контрактних зобов'язань у різних правових системах та на міжнародному рівні.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань при написанні магістерської роботи авторкою застосовувались наступні загальнонаукові методи: аналітичний, системний, герменевтичний та діалектичний

методи. Крім того, використовувались також спеціально-наукові методи дослідження: формально-юридичний метод та метод порівняльного правознавства.

Аналітичний метод дозволив розкласти процес тлумачення контрактних зобов'язань на окремі складові для їх детального вивчення та виявлення ключових закономірностей у різних правових системах. *Системний метод* використовується для аналізу контрактних зобов'язань як комплексного правового інституту, який функціонує в межах різних правових систем. *Герменевтичний метод* дозволив визначити зміст юридичних норм. *Діалектичний метод* дозволив проаналізувати еволюцію підходів до тлумачення контрактних зобов'язань і виявити суперечності між різними правовими системами.

Формально-юридичний метод використовується для деталізованого аналізу і висвітлення юридичних аспектів досліджуваних теорій. Використання *методу порівняльного правознавства* зумовлюється необхідністю зіставлення підходів та норм різних правових систем, що дозволяє визначити відмінні та спільні їхні риси.

Джерельна база дослідження включає нормативно-правові акти, судову практику, наукові праці, як українських, так і зарубіжних науковців, та міжнародні документи. До нормативних джерел належать цивільні кодекси країн романо-германської системи (наприклад, Цивільний кодекс Франції, Німецьке цивільне уложення), статути та прецедентне право країн англо-американської системи (зокрема, закони США та Великої Британії), а також законодавство України. Окрему групу становлять міжнародні акти, зокрема Віденська конвенція 1980 року, Принципи УНІДРУА, Принципи та модельні правила європейського приватного права, Принципи європейського контрактного права.

Розділ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА УНІВЕРСАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ.

У сучасній правовій доктрині та на практиці відсутній єдиний, який характерний всім правовим системам, підхід до тлумачення контрактних зобов'язань, що створює поле для дискусій між науковцями та практиками. Існування одного універсального підходу спростило б тлумачення договорів, зменшило б кількість спорів та відповідно навантаження на судову систему, оскільки в учасники правовідносин слідували одним і тим самим правилам тлумачення. Натомість, незважаючи на багатовікову історію формування даного інституту цивільного права, досі не існує загального підходу до тлумачення контрактних зобов'язань. Навіть у межах однієї правової системи, яка ґрунтується на одних і тих самих витоках, все одно існують розбіжності у правилах тлумачення.

Водночас для розуміння кожного підходу для початку слід проаналізувати теоретичну основу, на якій вони ґрунтуються. Крім того, варто дослідити загальнотеоретичні універсальні підходи, а також відмінності у підходах до тлумачення контрактних зобов'язань у різних правових системах, що стане основою для наступних розділів.

Тому даний розділ роботи буде присвячений загальнотеоретичним та універсальним підходам до тлумачення правових норм, а саме буде розкрито питання поняття тлумачення, визначення юридичного тлумачення та його основних властивостей (1.1), визначена роль юридичного тлумачення у міжнародному контрактному праві (1.2), узагальнено універсальні підходи юридичного тлумачення (1.3) та виявлено відмінності у підходах до визначення правил тлумачення у різних правових системах (1.4).

1.1. Поняття тлумачення, визначення юридичного тлумачення та його основних властивостей.

Для початку аналізу підходів до тлумачення контрактних зобов'язань, які існують в сучасній правовій доктрині, слід зрозуміти власне, що означає слово «тлумачення». Термін інтерпретація походить ще з часів стародавнього Риму і набув поширення у такому виді майже у більшості країн світу [1, с. 249]. Відповідно до тлумачного словника, тлумачення – це смислотворча діяльність, яка охоплює як процес розуміння, так і його результат[2]. Тобто тлумачення є процесом надання змісту певному явищу, тексту або події і є не просто механічним поясненням, а складним процесом осмислення особи.

Варто зазначити, що у теорії не існує єдиного визначення даного поняття. Для деяких тлумачення – це, перш за все, пізнавальна діяльність, яка відбувається у свідомості суб'єкта; для інших – це не лише суто пізнавальна діяльність, а й практична, що полягає не лише в осмисленні, а й в наявності конкретних дій, що спрямовані на визначення змісту тексту; а треті розглядають тлумачення як елемент практичного застосування в реальних ситуаціях. Можна погодитись із Миколою Козюброю, що тлумачення – це «насамперед внутрішній розумовий процес особи, що реалізує правові норми у будь-якій формі, особливо особи, що застосовує їх» [1, с. 249-250].

Завданням тлумачення є з'ясувати, який же сенс було вкладено у текст, що саме сторони мали на увазі при написанні та укладенні договору. Тлумачення допомагає віднайти зміст – зрозуміти, що той чи інший пункт означає на практиці.[3, с. 3]

В юридичній діяльності вирізняють декілька різновидів тлумачення: тлумачення-з'ясування та тлумачення-роз'яснення. Перше має рівноцінний зміст до вищенаведеного поняття тлумачення, тобто коли людина намагається зрозуміти зміст правової норми для власного використання. Другий різновид – це вже не просто внутрішнє розуміння, а діяльність, що спрямована на донесення і пояснення змісту іншим особам, які застосовуватимуть норму. Такі роз'яснення «обов'язково мають зовнішню форму свого вираження» і можуть виражатися як в обов'язкових для застосування документах, так і рекомендаційних. [1, с. 250]

Тобто для правотворчої діяльності тлумачення-з'ясування і тлумачення-роз'яснення є двома сторонами одного і того самого процесу. Спершу має бути підготовка, що полягає у внутрішній роботі мозку для з'ясування змісту закону, договору чи іншого правового акту. А вже лише після цього – практичне пояснення для інших осіб.

Отже, при формуванні визначення юридичного тлумачення, на мою думку, слід враховувати як теоретичну, тобто розумову, так і практичну сторони, оскільки таке поняття буде підкреслювати подвійну спрямованість – і на з'ясування (на себе) і на роз'яснення (на інших). У такому разі акцент буде спрямований на практичну цінність юридичного тлумачення, тобто правильне застосування права в реальному житті.

Враховуючи вищевикладене, варто погодитись із Миколою Козюброю, що під юридичним тлумаченням слід розуміти «особливий розумовий (інтелектуальний) процес і вид юридичної діяльності, спрямований на з'ясування і роз'яснення змісту норм права та положень інших правових документів з метою правильної їх реалізації». [1, с. 250]

Також в юридичній науці існує вузьке та широке поняття юридичного тлумачення. Деякі теоретики применшують сферу застосування тлумачення, вважаючи, що воно потрібно не в усіх, а лише в певних ситуаціях. Так, відповідно до вузького поняття, тлумачення необхідне лише тоді, коли текст закону, договору чи іншого правового акту є неточним, незрозумілим і викликає суперечки. Якщо ж текст на думку осіб є достатньо визначеним, ясним та зрозумілим без додаткових роз'яснень, то у такому випадку тлумачення не застосовується. Крім того, тлумачення за такого підходу зводиться до того, щоб зрозуміти лише задум автора тексту і не відходити від нього.[3, с. 4]

У свою чергу, широке розуміння юридичного тлумачення надає інтерпретатору більшу сферу для тлумачення правових актів, оскільки не звужує можливість тлумачення до норм, що є незрозумілими чи неясними. На думку прихильників такого підходу, абсолютно кожен текст – чи то простий, чи більш складний – потребує тлумачення, оскільки відсутність непорозумінь уже, можна

вважати, результатом тлумачення, коли особи дійшли до єдиного спільного висновку. Також науковці – прихильники широкого підходу - вважають, що пошук лише авторського задуму є неповним процесом тлумачення, оскільки слід враховувати об'єктивні стандарти та обставини часу, коли застосовується право.[3,с. 4-5]

Одним з таких філософів, що підтримували ідею широкого розуміння юридичного тлумачення є Рональд Дворкін. Він у своїй роботі «Право як інтерпретація» вказував на необхідність ширшого підходу до інтерпретації, а не простого пошуку наміру законодавця або іншого автора тексту. Крім того, він критикував позитивістський підхід, зазначаючи, що право не є статичним набором правил, а динамічний процес, коли інтерпретатори (судді, юристи та інші) постійно тлумачать правові тексти, враховуючи історичний контекст, суспільні цінності та моральні принципи, порівнюючи його з літературним текстом.[4, с. 527-530]

Крім того, Дворкін також не погоджується з ідеєю, що тлумачення застосовується лише у тих випадках, коли правовий текст є незрозумілий. Порівнюючи «прості» та «складні» судові справи, він вказує на універсальність тлумачення. Така універсальність проявляється у ситуації, коли навіть тлумачення є очевидним – це все одно є тлумачення, оскільки їхня зрозумілість – це також попередня робота розуму.[4, с. 540-545]

Таким чином, до властивостей юридичного тлумачення, відповідно до наведених визначень, можна віднести раціональність, оскільки тлумачення є інтелектуальним процесом, який засновується на розумовій діяльності, а не на випадковості, що передбачає використання доказів та аргументів.

Крім того, юридичному тлумаченню, на мою думку, має бути характерна об'єктивність, орієнтуючись на об'єктивні дані, такі як: текст норми, договору, норми права чи фактичні обставини.

Серед інших властивостей юридичного тлумачення можна визначити системність, оскільки воно має враховувати зв'язок як між окремими положеннями документа, так і цілу правову систему. Про це вказував також Дворкін у вже

загаданій роботі, вказуючи, що тлумачення є не ізольованим актом, а частиною великого «ланцюга» юридичної практики [4, с. 540-545].

Також юридичному тлумаченню характерна динамічність, оскільки воно має адаптуватися до соціальних, політичних, економічних, правових та інших змін у суспільстві.

Таким чином, юридичне тлумачення є невід'ємним процесом юридичної діяльності, особливо в контрактному праві. Юридичне тлумачення допомагає віднайти дійсний зміст договірних зобов'язань та пояснити його іншим суб'єктам правовідносин.

1.2. Роль юридичного тлумачення у міжнародному контрактному праві.

Міжнародне контрактне право наразі відіграє ключову роль у міжнародних правовідносинах, коли завдяки активним глобалізаційним процесам міжнародні контракти стають не рідкістю, а звичним повсякденним явищем. За таких обставин роль юридичного тлумачення починає все більше збільшуватись, оскільки такі контракти укладаються між суб'єктами, що належать до різних правових систем – загального права, континентального права тощо, культурних традицій, мовних особливостей та інших чинників, що можуть вплинути на розуміння контрактних зобов'язань, різне сприйняття тих чи інших умов договору, мовних конструкцій та загалом суб'єктивне сприйняття сторонами.

Юридичне тлумачення у таких випадках стає інструментом, який дозволяє усунути невизначеності та двозначності, з'ясувати наміри сторін та сформулювати спільне розуміння контракту.

Проаналізувавши поняття та підходи до розуміння «юридичного тлумачення» у попередньому підрозділі, у контексті контрактного права, можна зазначити, що юридичне тлумачення зосереджується на тлумаченні умов договору, виявленні намірів сторін, а також відповідності змісту договору чинному законодавству.

На мою думку, юридичне тлумачення в міжнародному контрактному праві, перш за все, покликано усувати неясності та суперечності, які виникають між сторонами. Міжнародні контракти можуть містити нечіткі формулювання або навіть їх відсутність. Такі формулювання можуть мати відмінне трактування в різних правових системах, що і створюватиме проблему у спільному розумінні договору, навіть якщо обидві сторони є спеціалістами і цій галузі. У такому випадку, тлумачення буде мати компенсаційну функцію, заповнюючи прогалини, що виникли через недостатнє правове регулювання або непередбачуваність сторонами відповідних умов в договорі [1, с. 252].

Ще однією метою юридичного тлумачення у міжнародному контрактному праві є з'ясування наміру сторін. Важливо зрозуміти, що саме мали на увазі сторони, укладаючи договір. Оскільки наприклад через мовні особливості кожної країни, можуть виникати розбіжності у розумінні тих чи інших термінів. Тобто роль тлумачення полягає у тому, щоб віднайти суть домовленості, те що заклали сторони у момент укладення договору, який результат вони бажали досягти, додаючи та формулюючи ту чи іншу умову. У тлумаченні договорів, на відміну від тлумачення законів, акцент надається більше на те, що хотіли сторони, а не тільки тому, що написано.[5, с. 121-124] І це, на мою думку, є правильним вектором при тлумаченні договору, оскільки сфера його дії розповсюджується виключно на сторін, тобто на тих, хто його укладає, саме вони зв'язані правами та обов'язками конкретного договору. Тоді як, закон розповсюджується на необмежене коло суб'єктів, тому його зміст може бути витлумачений по-різному залежно від політичної та економічної ситуації.

Крім того, юридичне тлумачення в міжнародному контрактному праві може виступати не лише як технічний процес виявлення наміру сторін, а відігравати значно глибшу роль, будучи інструментом для досягнення таких цілей, як: забезпечення справедливості, захист суспільних інтересів та інше.

Таким чином, юридичне тлумачення у міжнародному контрактному праві відіграє важливу роль при аналізі контрактних зобов'язань. Даний інструмент дає змогу віднайти правильне розуміння договору, в умовах впливу різних правових

систем, традицій та звичаїв. Це сприятиме ефективному та належному виконанню договорів, а також вирішенню спорів між учасниками міжнародних правовідносин. Але слід зазначити, що даний результат тлумачення можна досягти лише при наявності єдиних правил тлумачення на міжнародному рівні, коли суб'єкти матимуть точні правила для тлумачення, якими вони могли б користуватися як на етапі складення договору, так і при вирішенні спорів. На жаль, наразі немає таких єдиних правил, але існує ряд уніфікованих та універсальних правил, які будуть розглянуті в наступному підрозділі.

1.3. Універсальні підходи юридичного тлумачення.

Як вже зазначалось, різні правові системи мають різні підходи до тлумачення контрактних зобов'язань, що створює певні труднощі при укладенні договорів, особливо якщо сторони належать до різних правових традицій. Натомість з розвитком міжнародного контрактного права, а також напрацюваннями порівняльного права, можна виокремити ряд універсальних підходів, які використовуються в різних правових системах.

У правовій доктрині тлумачення контрактів часто починається з ідеї пошуку спільного наміру сторін, які уклали договір, оскільки це, по суті, є угодою між двома та більше сторонами, і природно вважати, що основою для розуміння змісту договору має бути їхня спільна мета чи задум. Такий підхід засновується на фундаментальних принципах контрактного права, такі як теорія угоди, теорія волевиявлення та автономія сторін. Однак у деяких випадках мета тлумачення може відходити від пошуку наміру сторін. Прикладом може слугувати ситуація, коли контракт містить положення, що суперечать законодавству – суд буде тлумачити його не для того, щоб реалізувати волю сторін, а щоб привести угоду у відповідність до законодавства.[6, с. 113-114]

Варто зазначити, що у середині ХХ столітті, коли міжнародне контрактне право ще формувало свої підходи до тлумачення контрактів, воно багато у чому

спиралося на ідеї з приватного права. Це відбувалось тому, що на той час міжнародне контрактне право, на думку Черних, виступало «споживачем» приватноправових принципів, особливо в питаннях тлумачення договорів. Крім того, автор згадує і про розмірковування на дану тему відомого міжнародного юриста, який віддавав перевагу національному праву як основі для розуміння контрактів, надаючи міжнародному контрактному праву більше коригувальну роль, тобто відводячи його другий план. Однак пізніше, із поширенням практики застосування правил Віденської конвенції ще 1969 року, набула популярності думка, що ці правила могли б стати корисними і для контрактів. [5, с. 124-126]

Згодом із більшим розвитком міжнародного контрактного права, почали створюватися та набувати поширення універсальні підходи до тлумачення контрактних зобов'язань, що поступово відходили від застосування приватноправових традицій.

Перше правило, про яке варто згадати – це правило «*Contra Proferentem*», яке відіграє важливу роль у тлумаченні контрактних зобов'язань, допомагаючи уникати несправедливості там, де текст договору може бути неоднозначним. Суть даного правила полягає у тому, щоб тлумачити неясний, двозначний текст на користь тієї сторони, що його не складала, і навпаки, проти тієї сторони, яка його складала. Те саме стосується і окремих положень договору – спірні пункти тлумачаться проти особи, що їх запропонувала. Повністю латинський вираз має такий зміст: «*verba cartarum fortius accipiuntur contra proferentem*», що дослівно перекладається, як «слова слід тлумачити проти тих, хто їх використовує». [6, с. 113-115]

Дане правило є досить популярним інструментом для захисту «слабшої сторони» у договорах, наприклад для захисту прав споживачів чи найманого працівника за трудовим договором, тобто коли одна сторона має більшу «владу». Натомість науковці вважають помилкою зводити дане правило лише до таких випадків. Це право є «мотивацією» сторони, яка складає текст договору, діяти добросовісно, без бажання приховати якісь деталі чи залишити їх розмитими, оскільки при спорі, такі умови будуть трактуватися не на його користь. Таким

чином, закон стимулює сторону прописувати чіткі, недвозначні умови договору, що сприятиме зменшенню кількості подібних спорів. [7, с. 11-15]

Це підтверджується наявністю даного правила в ст. 4.6 Принципів міжнародних комерційних контрактів UNIDROIT 2016 (далі – принципи UNIDROIT), які застосовуються до контрактів між рівною за силою сторонами, де зазначено, що «якщо умови контракту, надані однією стороною, є незрозумілими, перевага віддається тлумаченню проти цієї сторони»[8].

Цей підхід також зустрічається серед правил тлумачення договорів, запропонованих науковцем Еялом Заміром (Eyal Zamir). Він назвав дане правило, як «тлумачення проти укладача» і вказував, що однією із підстав застосування даного правила є ефективність. Більше того, коли договір пише лише одна сторона, інша може не повною мірою усвідомлювати свої права, обов'язки і розподіл ризиків. Тому саме на вирішення цієї проблеми було створене дане правило.[9, с. 1724-1725]

На мою думку, даний підхід має достатньо практичне значення, оскільки задачею автора є написати умови договору прозорими та донести їх до іншої сторони. Таким чином, коли особа має змогу впливати на текст договору, двозначність перетворюється не на випадковість, а на наслідок того, як автор скористався можливістю написання положень документу. Але воно може застосовуватись лише тоді, коли нам відомо, хто є автором тексту, інакше це правило втрачає свій сенс.

Але з іншої сторони, на мою думку, даним принципом можуть користуватися акцептанти, зловживаючи своїми правами та становищем. Обидві сторони при укладенні договору мають уважно, а не легковажно, ставитись до вивчення його умов з розрахунком можливості оскарження таких двозначних положень. Тому за таких умов, при використанні даного підходу, суддям слід ретельно підходити до тлумачення, не даючи можливість сторонам зловживати своїм становищем.

Наступним підходом є тлумачення окремих умов нерозривно з усім договором уцілому. Дане правило закріплено в статті 4.4 принципів UNIDROIT, де зазначається, що «умови та вирази слід тлумачити у світлі всього контракту чи

заяви, у якій вони містяться» [8]. Суть даного підходу полягає у тому, що не можна виривати окремі терміни чи вирази з контексту, оскільки їхнє значення залежить від усього тексту договору, у якому вони вжиті. У практичному застосуванні це може свідчити про те, що ігнорування цілого тексту договору може призвести до невірних тлумачень сторонами і в результаті конфліктних ситуацій, оскільки кожна сторона буде сприймати окремі терміни чи положення договору обмежуючись текстом відповідного положення та відриваючи їх від загальної ідеї договору. Крім того, даний підхід дозволяє уникати маніпулятивних ситуацій, коли сторони навмисно змінюють зміст положень, шляхом тлумачення їх окремо від всього документу або від положень, які впливають безпосередньо на правильне їхнє розуміння, що лише сприяє недобросовісній практиці.

Таким чином, даний підхід виступає своєрідним стабілізаційним інструментом, який забезпечує відповідність результату тлумачення змісту реальним намірам сторін, що були узгоджені ще на моменті укладення договору.

Підходом, який, на мою думку, є невідривним від попереднього, є принцип, за яким кожна умова в договорі має отримати своє значення і застосування, а не бути відкинutoю чи визнаною непотрібною. Цей підхід також віднайшов своє відображення у принципах UNIDROIT - «умови контракту слід тлумачити таким чином, щоб надавати чинності всім умовам, а не позбавляти деяких з них чинності»[8]. Цей підхід базується на припущенні, що кожна умова договору була включена сторонами з певною метою, а отже, тлумачення має спрямовуватися на поєднання всіх положень договору. На практиці це означає, що якщо виникає потенційна колізія між положеннями договору або ситуація, коли зміст однієї умови може нівелювати іншу, слід тлумачити текст таким чином, щоб зберегти чинність усіх умов контракту. На мою думку, даний принцип є актуальним у ситуаціях, коли окремі положення договору втрачають своє значення або стають неефективними через вузьке або однобічне тлумачення. Він відображає ідею договірної права, яка полягає у тому, що сторони, укладаючи договір, мали намір надати кожному положенню практичного змісту, тому власне тлумачення, що ігноруватиме частину

умов, буде суперечити їхнім спільним намірам. А як вже згадувалося в попередніх підрозділах, метою тлумачення є з'ясування наміру сторін.

Отже, дані підходи, які передбачені статтями 4.4 та 4.5, доповнюють один одного та вимагають розглядати договір цілісно, формуючи комплексний підхід до тлумачення, де всі положення зберігають свою роль і значення.

Крім даних уніфікованих підходів до тлумачення контрактних зобов'язань, які віднайшли своє відображення у міжнародних нормативно-правових актах, у доктрині поширені й інші загальні правила тлумачення. Науковці у своїх роботах так само підтверджують думку, що підходи до тлумачення контрактних зобов'язань не мають зводитись до простого відтворення суб'єктивних намірів сторін, які уклали договір. Особливість таких правил полягає у тому, що вони враховують не тільки те, що бажають учасники правовідносин, а й те, що має значення для суспільства, як от принципи законності, справедливості та інші. Такий підхід до визначення правил тлумачення допомагає розглядати договір не як документ, що відображає волю лише двох сторін, а як елемент більш цілісної правової та соціальної системи.[9, с. 1721-1722]

На мою думку, даний підхід до визначення правил наділяє їх подвійною функцією, оскільки, з одного боку, вони націлені на з'ясування наміру сторін, а з іншого – гарантують, що договір відповідатиме загальним суспільним принципам. З таким підходом тлумачення стає не лише технічним завданням, а й інструментом, що дозволяє поєднати і гармонізувати приватні домовленості із суспільними цінностями, що робить його значно глибшим, ніж звичайне визначення намірів сторін.

Першим серед таких доктринальних правил є правило розумності, законності та ефективного значення. Воно означає, що суд має тлумачити договір так, щоб він був логічним, законним і працював на практиці. Ідея даного правила полягає у тому, що сторони не мають укладати беззмістовних чи незаконних договорів, що будуть шкодити його виконанню, а отже і економічній вигоді сторін. Але це є утопічною ідеєю, оскільки реальна практика не може її підтвердити - далеко не завжди люди керуються такими принципами при укладенні договорів. Тому суд, згідно з цим

правилом, має обрати такий варіант, який буде «рятувати» угоду від недійсності, роблячи її справедливою і розумною між сторонами, враховуючи не лише їхні наміри, а й загальні принципи, як законність і чесність. [9, с. 1722-1723]

На мою думку, такий підхід не витримує критики, оскільки він занадто сильно покладається на припущення, що сторони завжди бажають розумних та законних угод. Суд, замість того, щоб з'ясувати реальний намір сторін, намагається віднайти саме для них оптимальний варіант тлумачення, який забезпечив би збереження договору в межах «законного» значення. Таким чином, порушується фундаментальний принцип законності, коли договір, який за фактичними обставинами мав би бути визнаний недійсним, зберігає свою юридичну силу та підлягає виконанню на практиці.

Ще одним, і як на мене, важливим правилом є правило щодо тлумачення термінів у договорі відповідно до використання. Воно полягає у тому, щоб наділяти терміни чи професійні вирази такого значення, яке є звичним у відповідній сфері, якщо інше чітко не випливає зі змісту договору. Такий самий принцип застосовується і при тлумаченні звичаїв торгівлі. Загалом такий підхід спрямований на відображення намірів сторін, враховуючи той факт, що сторони, укладаючи договір, надали термінам того значення, яке притаманне середовищу, в якому вони діяли. Варто зазначити, що дане правило розповсюджується не лише на випадки, коли обидві сторони знали про відповідне значення термінів, а й тоді, коли навіть одна сторона наділяла їх іншим змістом, хоча мала підстави знати про них. [9, с. 1726-1728]

Крім того, подібне правило зустрічається і в принципах UNIDROIT, де вказується, що «якщо сторони контракту не домовились щодо положення, яке є важливим для визначення їхніх прав та обов'язків, має бути додане положення, яке відповідає даним обставинам» [8, ст. 4.8]. Крім того, для визначення, яке саме положення можна вважати належним, щоб мати змогу його застосувати відповідно до частини першої даної статті, слід враховувати такі факторами, як: «намір сторін, характер і мета контракту, добросовісність і справедливе ставлення та розумність» [8, ст. 4.8].

Отже, даний підхід, на мою думку, є достатньо практичним, так як дозволяє балансувати між суб'єктивними намірами сторін та об'єктивними стандартами, що існують у відповідній сфері, де діють сторони. Тому, якщо сторони укладають договір у визначеному професійному чи торговельному середовищі, їхні слова слід трактувати саме так, як прийнято у цій галузі. Воно дозволяє дотримуватись принципу передбачуваності при тлумаченні договірних зобов'язань, оскільки сторони, навіть якщо вони не закріпили значення тих чи інших виразів у самому договорі, мають розраховувати на належне розуміння один одного, спираючись на загальновідомі визначення.

Також оскільки через різні правові культури, звичаї в різних країнах та через інші чинники, сторони можуть наділяти різними значеннями одні і ті самі слова та вирази. Таким чином, для уникнення непорозумінь у термінах та виразах, що вживаються у договорі, сторонам варто розкривати їх зміст у тексті документа. У такому разі, контракт буде тлумачитись відповідно до тих визначень, що передбачені у ньому, а не відповідно до загальноприйнятих значень у відповідному середовищі, що значно полегшить ситуацію інтерпретатора та дозволить уникнути спорів.

Наступний правилом є «тлумачення на користь суспільства», що означає, що у разі наявності декількох тлумачень, перевага надається тому, який найкраще служить суспільству. Зазвичай дане правило застосовується до типових договорів, трудових договорів, до умов про штрафи чи звільнення від відповідальності. [9, с. 1723-1724].

Але, привілейоване тлумачення договірних зобов'язань на користь суспільного інтересу може суперечити первинній волі сторін, змінюючи їхні взаємні домовленості, що, крім того, порушуватиме ідею свободи договору. Таким чином, даний підхід нав'язує зовнішні цінності, а не прагне забезпечити реалізацію намірів сторін, що ставить під сумнів його відповідність класичним принципам договірного права.

Ще одним відомим у доктрині правило є правило простого значення (Plain Meaning Rule, PMR), що стверджує, що якщо текст договору є простим, чітким і

однозначним, то суди повинні визначати його значенні виключно на основі самого тексту, не враховуючи зовнішні фактори чи обставини, тобто такий документ не потребує тлумачення. Але таке правило не витримує критики, оскільки той факт, що текст є зрозумілим, уже вимагає тлумачення. Тобто, щоб з'ясувати, чи є текст простим і однозначним, спочатку слід розкрити його значення, що вже є актом тлумачення. Це і підриває ідею, що тлумачення взагалі не потрібно у таких випадках. [9, с. 1728-1731]

З одного боку, правило простого тлумачення є ідеальним інструментом, який надає тлумаченню контрактних зобов'язань чіткості, об'єктивності та передбачуваності, оскільки ідея, що текст, який ніби говорить сам за себе, не потребує додаткових тлумачень та пояснень, здається достатньо логічною. Вона покликана захистити від суб'єктивізму суддів і гарантує, що сторони можуть спокійно покладатися на те, що чітко прописано у договорі. Але є інша сторона медалі – як можна визначити, що текст є однозначний, не занурившись у процес його тлумачення? Тому я хочу погодитись із думками Дворкіна і Заміра, що були вже згадані вище, що той самий перший крок при визначенні «простоти» тексту і є тлумачення, оскільки, як ми вияснили у підрозділі 1.1 роботи, тлумачення є смислотворчою діяльністю, що охоплює процес розуміння тексту.

Вище були наведені теоретичні універсальні підходи, які були сформульовані науковцями, але також універсальні підходи містяться у міжнародних правових актах. Так, у зв'язку із глобалізацією, збільшенням міжнародної комерційної практики, різноманітністю правових систем, у тому числі у підходах до тлумачення, постала необхідність у розробці уніфікованих норм, які б спростили тлумачення контрактних зобов'язань.

До основних міжнародних договорів, які регулюють питання тлумачення є:

- Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (далі – Віденська конвенція);
- Принципи міжнародних комерційних договорів UNIDROIT 2016 року (далі – принципи УНІДРУА);

- Принципи та модельні правила європейського приватного права DCFR 2009 р. (далі – принципи DCFR);
- Принципи європейського договірної права (PECL).

Як уже зазначалось, тлумачення у міжнародному контрактному праві спрямоване на з'ясування справжнього наміру сторін, які уклали договір. Цей процес є ключовим, оскільки такі договори часто укладаються в умовах різних правових традицій, культурних і мовних особливостей, що може породжувати неоднозначності.

Наприклад, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (далі – Віденська конвенція), яка уніфікує правила міжнародної торгівлі, передбачає у своїй статті 8, що «поведінка сторони тлумачиться згідно з її наміром, якщо інша сторона знала або не могла не знати, який був цей намір» [10, ст.8].

Разом з цим, Віденська конвенція стверджує, що у разі неможливості застосування попереднього пункту, застосовується поняття «розумної людини», що полягає у тлумаченні поведінки сторони «згідно з тим розумінням, яке мала б розумна особа, котра виступає в тій самій якості, що й інша сторона за аналогічних обставин» [10, ст.8].

Крім того, Віденська конвенція у ч. 3 ст. 8 вказує на можливість застосування зовнішніх доказів, які включають «переговори, будь-яку практику, яку сторони встановили у своїх відносинах, звичаї і будь-яку наступну поведінку сторін» із можливістю застосування для доведення будь-яких засобів, включаючи усні свідчення (стаття 11). Також у статті 9 Віденська конвенція регулює питання двозначності термінів чи слів, встановлюючи правило, за яким «вважається, що сторони мали на увазі застосування до їх договору чи до його укладення звичаю, про який вони знали чи мали знати і який в міжнародній торгівлі широко відомий і постійно додержується сторонами в договорах такого роду й відповідній галузі торгівлі» [10, ст.8-9]

Наступними принципами, які варто проаналізувати, є Принципи та модельні правила європейського приватного права DCFR 2009 р. (далі – принципи DCFR)

[11]. Як і принципи УНІДРУА, принципи DCFR виділяють окремий розділ 8 для регулювання питання тлумачення договорів. У цілому дані принципи схожі на попередні, але першою відмінністю є те, що у ст. II.–8:101 чітко вказується перевага наміру сторін над буквальним текстом. Принципи DCFR так само відводять місце правилам «розумної людини», використання зовнішніх фактів, правило «contra proferentum», тлумачення положень в контексті усього договору, правило лінгвістичного протиріччя та ін.

Також ще одним правилом, яке виокремлюють принципи DCFR є надання переваги індивідуально обговореним умовам перед умовами, які не були обговорені(II.–8:104).

Ще одним є Принципи європейського договірного права (PECL) [12], які подібно до попередніх актів також виділяють окрему Главу 5 для врегулювання питань тлумачення. Але варто зазначити, що дані принципи своїми положеннями не відрізняються від попередників. Вони так само звертаються до намірів сторін (ст. 5:101), надають можливість використання зовнішніх фактів, у тому числі переговори, поведінку сторін до та після укладення договору, звичаї, «принципи добросовісності та чесного введення справ» (ст. 5:102), правило «contra proferentum» (ст. 5:103), урахування контракту в цілому (ст. 5:105), мовні розбіжності (ст. 5:107).

З огляду на вищезазначене, можна констатувати, що у доктрині існують універсальні та уніфіковані правила тлумачення контрактних зобов'язань, які допомагають вирішити проблему тлумачення контрактних зобов'язань між сторонами з різних країн. Натомість, досі не існує єдиного універсального міжнародного акту, який би зміг створити єдині правила для тлумачення таких договорів.

1.4. Відмінності у підходах до визначення правил тлумачення у різних правових системах.

Незважаючи на існування універсальних правил тлумачення контрактних зобов'язань, кожна велика правова сім'я володіє своїми загальними особливостями, якими вони виділяються.

Для аналізу відмінностей у підходах до визначення правил тлумачення у різних правових системах, слід спочатку визначити, що таке правова система.

За визначенням М. Козюбри, правова система – це «конкретно-історично обумовлений комплекс всіх взаємопов'язаних правових явищ (юридичних норм, установ, правосвідомості й правової культури, юридичної практики тощо), які функціонують у певній країні» [1, с. 317]. До елементів правової системи належать: «особливості праворозуміння, джерел права, їх тлумачення і застосування, юридична техніка і юридична термінологія, правова ідеологія та правова психологія, своєрідність юридичного мислення та ін.» [1, с. 317]. Завдяки цим та іншим компонентам формується фундамент, на якому будується унікальність кожної окремої правової системи, що зумовлена історичним розвитком, культурними традиціями та практичними потребами суспільства. Специфіка правової ідеології породжує відмінні правові підходи, у тому числі методологію тлумачення контрактних зобов'язань.

Перш за все, відмінність у підходах різних правових систем до визначення правил тлумачення стосується різної ролі того, хто тлумачить договір. Це простежується у тому, що в одних правових системах допускається, що інтерпретатор може виходити за межі буквального тлумачення договору, уточнюючи або навіть додаючи положення, тоді як в інших – подібне тлумачення є неприпустимим, оскільки воно має чітко відповідати прописаним положенням. Особливо це помітно в традиціях романо-германської правової сім'ї, де розрізняють декілька рівнів тлумачення. Перший рівень включає в себе просте тлумачення, яке зосереджується на буквальному поясненні тексту, який детальніше був проаналізований раніше. Другий же рівень включає так зване додаткове тлумачення, що передбачає більш складніший аналіз, який не обмежується лише буквальним змістом договору, а враховує ширший контекст. Більш того, у деяких випадках традиція романо-германської правової сім'ї дозволяє пояснювати

пропущенні положення і доповнювати ними, які логічно впливають із суті договору. [13, с. 88]

На відміну від підходу системи континентального права, система загального права вважає, що інтерпретатор не має виходити за межі тексту договору, тобто додавати чи змінювати щось, що прямо не передбачено змістом документа. У системі загального права є можливим доповнення договору положеннями, але це є окремий процес, який не є частиною тлумачення. У системі континентального права таке доповнення часто вважають складовою тлумачення і виконується самим інтерпретатором під час тлумачення договору. У доктрині загального права концептуально дані дії становлять окремий юридичний механізм, що отримала назву «доктрина наявних умов» (implied terms), а не тлумачення. [13, с. 89]

Таким чином, англо-саксонська правова система ставиться суворіше до меж тлумачення контрактних зобов'язань, ніж система континентального права, оскільки у ній чітко розділяють тлумачення тексту і додавання положень, які хоч і буквально не передбачені в договорі, але логічно впливають із його змісту.

Наступною відмінністю, яка впливає на визначення підходів є фактор існування законодавчих норм, які визначали б правила тлумачення договірних зобов'язань. Як відомо, у романо-германській правовій системі тлумачення договорів, як і все інше, зазвичай регулюється законодавством, де існують чіткі норми, прописані в нормативно-правових актах – кодексах чи законах. Натомість у країнах загального права судові прецеденти відіграють значну роль у розвитку формування підходів тлумачення договорів, оскільки є джерелом права. Але варто зазначити, що країни континентальної традиції поступово відходять від виняткового законодавчого регулювання і все більше враховують судові роз'яснення при визначенні підходів тлумачення, але все одно судові рішення, враховуючи традицію, не належать до джерел права. [13, с. 90-91]

Але варто зазначити, що відмінності у підходах до тлумачення залежать не лише від різних джерел права, а й тим як національне право в цілому формує простір для суб'єкта тлумачення. У романо-германській правовій сім'ї тлумачення

є більш гнучким та контекстуальним, тоді як у англо-саксонській правовій системі воно є більш формальним і покладається на буквально значення тексту. [13, с. 92]

Крім того, у країнах романо-германської сім'ї, незважаючи на спільні риси, підходи до тлумачення можуть відрізнятися, про що детальніше буде описано у наступному розділі 2. Це пов'язано з тим, що деякі закони передбачають, що тлумачення є послідовним процесом, коли інтерпретатор рухається від одного етапу до іншого, і якщо на певному етапі зміст стає зрозумілим, то він зупиняється. Інші ж закони можуть бути менш чіткими, оскільки вони дають суддям більше свободи або не дуже ясно розмежовують такі етапи. [13, с. 95-96]

Також, однієї з основних відмінностей між підходами до визначень тлумачень контрактних зобов'язань у різних правових системах полягає в цінностях, тобто у тому, що для кожної правової сім'ї є важливіше. Романо-германська правова система ставить на перше місце добросовісність, тоді як система загального права надає перевагу передбачуваності. [13, с. 96]

У свою чергу, варто розібратися, що таке добросовісність. Добросовісність допомагає виправляти «асиметрію» інформації, якою володіють сторони, шляхом покладення обов'язків бути послідовними, давати правдиву інформацію та співпрацювати. У теорії визначено декілька обов'язків, які є необхідними для досягнення так званого загального обов'язку, який покладається принципом добросовісності, а саме правильної поведінки. Перший обов'язок – обов'язок послідовності, що ґрунтується на формуванні у сторін обґрунтованих очікувань щодо поведінки одна одної. Одним із найпоширеніших прикладів є принцип обов'язкової сили договорів, який походить від латинського виразу *pacta sunt servanda*, і передбачає, що укладені угоди мають виконуватись. Також серед прикладів послідовності є принцип заборони суперечливої поведінки («*venire contra factum proprium non potest*»), що буквально означає, що «ніхто не може суперечити власним попереднім діям». [14, с. 211-214]

Наступний обов'язок, який впливає із принципу добросовісності – це обов'язок розкривати відповідні факти, наприклад, коли одна сторона має перевагу в знаннях інформації порівняно з іншою. Варто зазначити, що він не ігнорує

принцип *caveat emptor*, який покладає на іншу сторону відповідальність за активний пошук інформації. Водночас, як ще називають даний обов'язок *caveat venditor* передбачає повідомлення фактів, які мають значення для сторін договору при укладенні або при його виконанні. [14, с.214-215]

Даний обов'язок сприяє зменшенню нерівності між сторонами, які володіють різним обсягом інформації, оскільки більш обізнана сторона зобов'язана їх надавати.

І останнім обов'язком, який випливає з принципу добросовісності, є обов'язок співробітництва, який передбачає активне сприяння сторонами у процесі укладання та виконання договору. Цей обов'язок є двостороннім, тобто покладається одразу на усі сторони договору, і спрямований на створення умов для належного виконання прав і обов'язків, що передбачені договором. Крім того, він може включати елементи взаємної підтримки сторін. [14, с. 215]

Тобто даний обов'язок є інструментом, що сприяє ефективному виконанню умов договору шляхом активного або пасивного співробітництва сторін.

Таким чином, принцип добросовісності, що є визначальним при тлумаченні контрактних зобов'язань у романо-германській правовій системі, включає три основні обов'язки: обов'язок послідовності, розкривати відповідні факти та співробітництва, що формують правову основу для справедливих та збалансованих контрактних зобов'язань.

Надання переваги принципу добросовісності вказує на те, що договір у романо-германській правовій системі розглядається не просто як слова на папері – він має відображати справедливість і збалансованість між сторонами. Інтерпретатор має зрозуміти, що сторони дійсно мали на увазі – дійсним намір сторін, навіть якщо це чітко не прописано у договорі. Наприклад, принцип добросовісності дозволяє інтерпретатору заповнити прогалини, якщо вони існують в договорі, або навіть виправляти несправедливі його положення.

Натомість принцип передбачуваності, який характерний системі загального права, полягає у тому, що текст договору точно відображає те, про що сторони домовились, і вихід за межі тексту є небажаним. При тлумаченні контрактних

зобов'язань інтерпретатор не повинен додумувати або змінювати текст договору, навіть якщо він здається несправедливим. Система загального права цінує автономію сторін, оскільки сторони самі мають нести відповідальність за те, що прописано в договорі. Крім того, можна вважати, що зміна змісту або додавання інших положень у договір може зробити його менш надійним, так як сторони не знатимуть точно, чи будуть збережені їхні домовленості у такому вигляді, як вони були при укладенні договору. [13, с. 96-97]

У даному контексті можна погодитись із загальною ідеєю принципу передбачуваності, оскільки він надає змогу забезпечити стабільність контрактних правовідносин, а також впевненість сторін, що прописані положення договору матимуть силу.

Таким чином, система континентального права завдяки надання пріоритетності принципу добросовісності є більш гнучкою при тлумаченні контрактних зобов'язань, зосереджуючись на справедливості та збалансованості сторін. Натомість система загального права спирається на принцип передбачуваності, що полягає у жорсткому дотриманні тексту договору. Ці дві правові системи при визначенні підходів до тлумачення договорів розділяють дві різні філософії: романо-германська правова система шукає баланс, справедливість та розумність, а система загального права – чіткість і повагу до автономії сторін, навіть у тому разі, якщо воно призводить до несправедливих наслідків.

Варто зазначити, що ці два принципи не є взаємовиключними, вони можуть співіснувати у межах однієї правової системи. Так, у англо-саксонській правовій системі, що ґрунтується на чіткому дотриманні тексту договору, принцип передбачуваності часто вважається справедливим, оскільки забезпечує сторонам певність щодо прописаних прав та обов'язків. У свою чергу повага до тексту договору у континентальній правовій системі може розглядатися як прояв принципу добросовісності під час тлумачення договору, що відображає повагу інтерпретатора до прописаних положень договору. [13, с. 97-99]

Іншою суттєвою відмінністю підходів до визначення правил тлумачення у зазначених правових системах є допустимість контекстуальних доказів, що тісно

пов'язано з уже згаданими принципами добросовісності та передбачуваності. У романо-германській правовій системі відсутні жорсткі обмеження щодо використання зовнішніх доказів для цілей тлумачення договору. У законодавствах багатьох країн, що належать до цієї правової системи, передбачена можливість брати до уваги широкий обсяг зовнішніх обставин, таких як переддоговірні домовленості, поведінку сторін та їхні наміри. Такий підхід спрямований на пошук справжньої волі сторін, що узгоджується з принципом добросовісності. [13, с. 102-103]

На відміну від континентальної системи права, система загального права обмежується використанням зовнішніх доказів, що реалізується завдяки правилу виключення зовнішніх додаткових матеріалів («parol evidence rule»). Відповідно до даного правила, якщо договір було укладено у письмовій формі і він має остаточний характер, зовнішні докази не допускаються для спростування, зміни змісту договору чи доповнення його новими положеннями. [13, с. 102-103]

Дане правило відповідає принципу передбачуваності, що характерно системі загального права та надає перевагу остаточній волі сторін, що закріплена текстом договору. Зовнішні докази, такі як усні домовленості чи попередні переговори, не враховуються інтерпретаторами при тлумаченні контрактних зобов'язань задля збереження поваги до автономії сторін та захисту цілісності письмового тексту.

Слід наголосити, що правило «parol evidence rule» не вважається процесуальним обмеженням, що стосується оцінки доказів щодо їхньої належності та достовірності. Воно має матеріально-правову основу, що полягає у тому, що правило автоматично не виключає контекстуальні докази через їхню неналежність чи недостовірність, а лише встановлює пріоритет письмового тексту договору, відкидаючи його переосмислення інтерпретаторами на основі зовнішніх доказів.[13, с. 103]

Власне, правило «parol evidence rule» спрямоване на недопущення висновків, які могли б спростувати або переглянути зміст письмового договору, що підкреслює більш суворий підхід до тлумачення змісту договору.

Таким чином, другою відмінністю до визначення підходів тлумачення контрактних зобов'язань є різниця у застосуванні контекстуальних доказів. Система континентального права, засновуючись на принципі добросовісності, при тлумаченні договору може звертатися до широкого спектра контекстуальних обставин, таких як усні домовленості, попередні переговори та ін., для визначення справжнього наміру сторін, апелюючи до справедливості, розумності та збалансованості. Натомість, система загального права, хоч і не виключає дані докази, але керуючись правилом «parol evidence rule», акцентує на самодостатності письмового договору, що узгоджується із загальним правилом передбачуваності тлумачення договорів.

Дані підходи є характерними для згаданих правових системи загалом, але не варто забувати, що вони не є аксіомами, і підходи в різних державах у межах однієї правової сім'ї можуть також мати свої особливості. Тому задля повного розуміння відмінностей не лише різних правових систем, а й окремих юрисдикцій і їхнього впливу на тлумачення контрактних зобов'язань, необхідно враховувати специфіку національного законодавства та судової практики, що будуть більш детально проаналізовані у розділі 2 та 3 даної роботи.

Узагальнюючи проведений аналіз в межах першого розділу, який був покликаний на виконання двох завдань даної кваліфікаційної роботи, а саме: дослідити загальнотеоретичні та універсальні підходи до тлумачення правових норм та з'ясувати основні відмінні ознаки у підходах до визначення правил тлумачення у різних правових системах, можна зробити наступні висновки.

По-перше, саме поняття тлумачення слід розглядати у широкому його розумінні, а саме як смислотворчу діяльність, яка спрямована на розуміння та роз'яснення змісту договору. Саме таке значення є доцільним при розумінні процесу тлумачення контрактних зобов'язань.

По-друге, у сучасній правовій доктрині та практиці не існує єдиного підходу до тлумачення контрактних зобов'язань, натомість існують загальнотеоретичні та універсальні підходи. Вони включають в себе такі правила як: «принципи добросовісності та чесного введення справ», правило «*contra proferentum*», урахування контракту в цілому, мовні розбіжності, врахування намірів сторін, використання зовнішніх фактів, що включають переговори, поведінку сторін та інші правила, які закріпились як в доктрині, так і знайшли своє відображення в міжнародних договорах.

По-третє, було визначені відмінності у підходах до тлумачення в двох найбільш поширених правових системах – романо-германській та англо-саксонській. Так, англо-саксонський підхід є більш суворим за підхід континентального права: він надає перевагу буквальному тлумаченню договору, зменшує роль зовнішніх факторів, сприяючи застосуванню принципу передбачуваності, а не добросовісності, на відміну від системи континентального права. Але дані підходи не є взаємовиключними, вони можуть доповнювати один одного, лише з урахуванням загального вектору правової системи.

Розділ 2. ТЛУМАЧЕННЯ КОНТРАКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ, АБО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ СИСТЕМІ ПРАВА.

У першому розділі ми дослідили загальні відмінності у підходах до тлумачення контрактних зобов'язань, що становлять основу для країн відповідної системи. Але незважаючи на належність до тієї чи іншої правової сім'ї, кожна країна має свої особливості та підходи до тлумачення контрактних зобов'язань.

У даному розділі ми розглянемо, які підходи до тлумачення притаманні країнам континентального права, а саме німецький підхід (2.1.2), французький підхід (2.1.3) та український підхід (2.1.4). Крім того дослідження історії становлення континентального права (2.1) дозволить зрозуміти підґрунтя формування даних підходів.

2.1. Історія становлення континентальної системи права та характеристика підходів до тлумачення контрактних зобов'язань у континентальній системі права.

Континентальна правова система, яка також відома як романо-германська правова система, є не лише однією з основних та найвпливовіших у світі, а й однією з найдавніших правових систем, що сформована на основі багатовікових правових традицій. Перша згадана її назва пов'язана з її географічним походженням, оскільки вона поширюється переважно на країни континентальної Європи, а також завдяки колоніальній політиці європейських держав – і на «країни Латинської Америки, деякі країни Африки та Близького Сходу»[1, с. 321]. Крім того, цей термін виник для розмежування її та іншої, не менш поширеної, правової сім'ї – англосаксонської системи загального права, яку більш детально буде розкрито у Розділі 3 цієї роботи, яка сформувалась на Британських островах і згодом набула поширення у країнах англomовного світу, як наприклад США, Австралія, Канада тощо.

Розвиваючись у країнах материкової Європи, таких як Німеччина, Франція, Іспанія та Італія, система бере свої корені з правових традицій Стародавнього Риму, а саме з римського права, що стало правовим фундаментом для багатьох європейських країн. Саме в римському праві закладені ключові принципи та особливості, які визначають характерні риси романо-германської правової системи [1, с. 321].

Становлення континентальної правової системи відбувалось поступово впродовж цілих століть, на що впливали середньовічна наука, кодифікаційні рухи та інші політичні, соціально-економічні та правові чинники. Римське право виникло разом із заснування Риму – 753 році до н.е. – і протягом наступних століть набирало все більшого розмаху. Але чи не основним історичним моментом можна вважати оприлюднення Дванадцяти таблиць у 450 році до н.е., що став першим письмовим правовим кодексом у Римі, який встановлював основні права та обов'язки громадян. Можна вважати, що дана подія, означала перехід від звичаєвого права до структурованої системи. Науковці вважають, що свого розквіту римське право досягло за імператора Юстиніана I, який замовив Звід цивільного права (*Corpus Juris Civilis*). Даний Звід, який був звершений між 529 та 534 роками до н.е., включав Кодекс (збірник імператорських статутів), Дайджест (короткий виклад думок юристів), Інститути (юридичний підручник) і Новели (нові закони). Згодом саме Звід цивільного права став основою цивільного права після падіння Римської імперії в 476 році н.е.. [15, с. 12-13]

Відродження римського права після його занепаду почалося в 11 столітті н.е., коли вчені Болонського університету, яких ще називали глосаторами, повторно відкрили Звід цивільного права. Вивчаючи та коментуючи текст *Corpus Juris Civilis*, вони адаптували його до сучасних на той момент потреб. [15, с. 15]

Роль глосаторів у «переоцінці» римського права у розрізі контрактового права можна простежити через вже розглянути принцип «*Contra Proferentem*», який у Стародавньому Римі не був поширений, мав другорядне місце. Саме завдяки глосаторам, які переосмислювали старі традиції, виявили можливість вирівнювати

нерівносілля сторони контракту за допомогою даного принципу, наділивши його тою популярністю, що він має і у сучасному правовому світі. [6, с. 113-115]

Наступний етап становлення континентальної правової системи розпочався в XIII столітті. Цей період характеризується таким правовим явищем як рецепція, що стало ключовим елементом правової трансформації європейських країн, коли римське право все дедалі більше пронизувало правові системи Європи. Особливо цей процес набув поширення в Священній Римській імперії, що охоплювало території сучасних Німеччини, Італії та частково Франції. Поширенню також сприяла і необхідність у належному правовому регулюванні економічних відносин, що почали швидко розвиватися в цей період у зв'язку з економічним зростанням регіону. Місцеві звичаї вже не могли справлятися з новими правовідносинами, тому на допомогу прийшло римське право. [15, с. 16]

Можна вважати, що рецепція римського права бере свій початок ще з відновлення юридичних текстів у Болонському університеті, що був заснований в 1088 році, де викладання було зосереджене на коментуванні та тлумаченні правових норм *Corpus Juris Civilis* Юстиніана. Глосатори, тобто викладачі, адаптували норми римського права до реалій тих часів, сприймаючи право як науку, яка потребує осмислення та інтерпретації, а не як статичний набір правил. Крім того, глосатори мали вплив і на практичне застосування права, оскільки суди, стикаючись із правовою невизначеністю, могли звертатись до викладачів за консультаціями. А їхні висновки у таких справах – *responsa* – мали вагу, близьку до судового рішення. [1, с. 322]

Таким чином, рецепція римського права стала переломним етапом у формуванні романо-германської правової системи, що дало змогу у цей час чітко визначити особливі риси, притаманні цій правовій сім'ї.

Наступним етапом, який вплинув на формування правової системи є епоха Відродження, яка припала на XIV-XVII ст. і ознаменувалась відродженням інтересу до античної культури та знань, що сприяло переосмисленню римського права. Вчені того часу вважали, що слід повертатися до оригінальних текстів римського права, нехтуючи середньовічними інтерпретаціями глосаторів. Вони інтерпретували

тексти шляхом поєднання філологічного аналізу та юридичного тлумачення, досліджуючи мову, стиль і історичні обставини, за яких створювалися римські закони. Таким чином, вони намагалися відтворити їхній первинний зміст, що дозволяло зрозуміти автентичних текст, без його спотворення, відокремлюючи його від теології. Тобто епоха Відродження дала змогу відокремити право як автономну дисципліну, а не трактувати його через призму моралі та релігійних принципів. [15, с. 17]

Загалом діяльність університетів, розпочинаючи з Болонського, та вчених епохи Відродження стало рушійною силою рецепції римського права, а їхній внесок у становлення романо-германської правової системи є неймовірно відчутним. Як вказує Микола Козюбра, кожен етап є важливим для становлення романо-германської правової системи, але «для розвитку загальної теорії права, інших правових наук, розуміння джерел права та деяких специфічних державних інститутів особливо важливим є» етап рецепції та Відродження [1, 321]. Саме в цей період завдяки ним формувалися основні поняття, терміни і тд., що згодом лягло в основу національних правових систем європейських країн, а отже, стало визначними рисами даної правової сім'ї.[1, с. 322-323]

Таким чином, можна констатувати, що епоха Відродження у свою чергу завершила трансформацію римського права з середньовічного загального права, що спиралось на звичаї та догми, у основу романо-германської правової системи, що сприяло вдосконаленню та кодифікації у ХІХ ст.

Завершальним етапом у формуванні континентальної правової системи, протягом якого вона набула своїх сучасних обрисів, став етап кодифікації, який ще називають епохою Наполеона, що припадає на ХІХ-ХХ ст. Саме в цей час під впливом епохи Просвітництва відбуваються активні кодифікаційні роботи під впливом ідей розуму, логіки та універсальності. Філософи тих часів наголошували на необхідності раціонального порядку в суспільстві, що можна було досягти завдяки чіткому, доступному та справедливому праву. Шарль Луї Монтеск'є у своїй роботі «Про дух закону» 1748 року закликав до систематизації права та його відповідності принципам розуму та справедливості [16]. Крім того, кодифікації

сприяли й абсолютистські монархії, які прагнули зміцнити свою владу через уніфікацію правових систем, що стало інструментом централізації, зменшуючи вплив місцевої судової влади. [15, с. 17-19]

Найвидатнішим кодексом тих часів став Французький цивільний кодекс (1804), який відомий ще як Кодекс Наполеона, що поєднав в собі римське право, французьке звичаєве право та революційні ідеї, що стало прикладом для наслідування для багатьох країн Європи. Даний кодекс досі використовується у Франції, що свідчить про його історичний внесок у правову систему континентального права, що відчутний і досі.

Згодом кодифікація набувала лише більших обертів, закріплюючи в континентальній Європі романо-германську правову систему, стандарти якої ми спостерігаємо і в сучасному світі.

Таким чином, етапи становлення континентальної системи права від римського права до кодифікаційних процесів вплинули на правові традиції європейських держав, наділивши їх спільними рисами, які відрізняють їх від інших правових систем. До таких рис відносять: пріоритет писаного права, а не прецедента; створення систематизованих кодексів, що забезпечує ясність та передбачуваність права; ієрархічність норм; юридична аргументація базується на дедуктивному мисленні, тобто від загального до конкретного та інші риси. [17, с. 20-25]

Але назважаючи на те, що країни континентальної правової системи поєднуються спільними рисами, що формувалися століттями, ці характерні ознаки не призводять до їх повної уніфікації [1, 323]. Це пов'язано з історичними, культурними, політичними та соціальними особливостями кожної окремої держави, що зумовлюють різноманітність в межах романо-германської правової сім'ї.

Ця багатогранність особливо помітна у підходах до тлумачення контрактних зобов'язань, де німецька, французька та українська правові системи відображають унікальні підходи до тлумачення договірних зобов'язань, що будуть розглянуті в наступних підрозділах.

2.1.1. Підхід німецької правової системи до тлумачення контрактних зобов'язань.

Як зазначалося у розділі 1 цієї роботи, хоча система континентального права має свої загальні характерні риси тлумачення контрактних зобов'язань, вона не становить непорушного правила для кожного представника даної сім'ї. Кожна окрема юрисдикція у межах цієї системи має свої особливості та формує власний підхід до тлумачення договорів, що зумовлюється історичними, культурними та нормативними ознаками. Щоб краще зрозуміти різні підходи у межах романо-германської правової традиції, далі ми розглянемо, підходи трьох правових систем - німецької, французької та української.

Перш за все, варто зазначити, що загальні принципи тлумачення контрактних зобов'язань у німецькому праві передбачені в Цивільному кодексі Німеччини (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB), який вже служить більше ніж 100 років та став прикладом для наслідування при активній кодифікації в країнах не лише Європи, а й Азії.

Так, відповідаючи загальним характеристикам романо-германської правової системи, що надає пріоритет пошуку реального наміру сторін, на перший погляд німецьке право дає зрозуміти, що воно відповідає суб'єктивному підходу до тлумачення. Так, стаття 133 BGB визначає правило тлумачення волевиявлення, що полягає у тому, що «при тлумаченні волевиявлення слід досліджувати справжню волю, а не прив'язувати її до буквального значення» [18, ст. 133].

Крім того, для німецького права такий підхід історично є достатньо логічним, оскільки для них договір – це результат двох узгоджених волевиявлень, що проявляється у пропозиції та акцепті, що бере початок ще з римського права. Як зазначав Фрідріх Карл фон Савіньї, що «воля повинна розглядатися як єдино важлива і ефективна річ, і лише тому, що вона є внутрішньою, невидимою подією, нам потрібен знак, за яким її можуть розпізнати інші, і цей знак, через який воля розкривається, є саме поясненням» [19]. Тобто волю можна вважати центральним

елементом договору, а мета такого підходу полягає у тому, щоб захистити її автономію, оскільки ніхто не має бути зобов'язаний більше за те, що він сам мав намір на себе взяти. [20, с. 3-4]

Але, варто зауважити, що BGB не зводить тлумачення виключно до суб'єктивного підходу, він поєднує як наміри сторін, так і об'єктивні фактори.

Власне пошук справжньої волі сторін договору у німецькому законодавстві не є єдиним фактором, який треба брати до уваги, при тлумаченні контрактних зобов'язань. Стаття 157 BGB, яка регулює тлумачення договорів, вказує, що «контракти слід тлумачити відповідно до вимог добросовісності та загальноприйнятої практики» [18, ст. 157]. Як ми бачимо, у даній нормі також згадується і принцип добросовісності, який ми детально розглянули у підрозділі 1.4, який розрізняє континентальну систему права та систему загального права.

Сучасна практика у Німеччині під час тлумачення договорів спирається на вищезгадані положення BGB, які застосовуються інтерпретаторами у сукупності для визначення змісту договору. Згідно з таким підходом, контрактні зобов'язання слід тлумачити так, як його зрозуміла б розумна людина, перебуваючи на місці сторін, а не ґрунтуючись на тому, що одна або обидві сторони могли суб'єктивно мати на увазі. Тобто, суб'єктивне сприйняття стороною значення умов договору не має юридичної сили, якщо воно не зіставляється з об'єктивним розумінням. [20, с. 4-5]

Крім того, ключовим елементом договірного права Німеччини є саме окремі заяви про наміри, яким навіть присвятили Розділ 2 BGB, а не сам договір, як цілісний документ. Тлумачення таких заяв відбувається за підходом, сформульованим у правовій практиці, що полягає у тому, що заяви про наміри слід розуміти так, як би акцептант міг би добросовісно їх сприйняти з урахуванням звичаїв ділового обороту. [20, с. 5]

Таким чином, підхід німецької правової системи до тлумачення контрактних зобов'язань, з огляду на вищезазначене, можна охарактеризувати більше як об'єктивний. Але також він повністю не ігнорує суб'єктивізм при тлумаченні, оскільки розумна особа, через призму якої інтерпретується договір, розглядається

не абстрактно, а через позиції конкретних сторін, їхні обставини та інтереси. Тобто зміст договору має бути логічним та розумним саме для сторін відповідного договору, а не просто загально розумним. [20, с. 5]

З огляду на це, німецький підхід до тлумачення контрактних зобов'язань відображає баланс між суб'єктивним і об'єктивним аспектами. З одного боку, роблячи акцент на об'єктивному розумінні договору, суб'єкт тлумачення захищає законні очікування сторін, які розраховують на явний зміст заяв про наміри, забезпечує відповідальність осіб за відповідні висловлювання та положення у договорі. Водночас, суб'єктивне розуміння завдяки тлумаченню через призму розумної особи, яку ставляють на місце конкретних сторін, не дозволяє інтерпретатору змінити зміст договору, спираючись лише на абстрактні поняття добросовісності та справедливості.

Загалом у судовій практиці Німеччини можна спостерігати історичний розвиток розуміння того, чи є тлумачення договорів питанням фактів, чи, можливо, - питанням права. Спочатку було встановлення, що тлумачення є питанням саме фактів, тобто тлумачення залежало від конкретних обставин справи та контексту, у якому договір був укладений, адже тлумачення здійснювалось на основі доказів. Згодом потреба в уніфікації правил тлумачення призвела до перегляду рішень, які почали розглядати тлумачення як питання права, що передбачає з'ясування загальноприйнятого або нормативного значення положень законодавства. [20, с. 6-7]

Також, варто зазначити, що не всі правила, якими керуються інтерпретатори при тлумаченні контрактних зобов'язань є повноцінними нормами в законодавстві Німеччини. Деякі з них мають характер логіки чи здорового глузду, а не права, і на думку німецьких вчених та законодавців не потребують у закріпленні в текстах законів. Серед таких принципів є принцип «*ut res magis valeat quam pereat*», який передбачає, що «тлумачення має робити угоду дієвою, а не бездіяльною», тобто якщо існує декілька значень термінів у договорі, слід тлумачити їх так, щоб вони мали певний ефект, а також вже згаданий раніше загальний принцип «*contra*

proferentem», який вказує, що неоднозначності мають тлумачитись проти тієї сторони, яка запропонувала відповідні положення. [20, с. 7-8]

Тобто дані «канони», хоч і міцно закріплені в німецькій практиці тлумачення договорів, залишаються лише у ролі логічних орієнтирів, а не повноцінних закріплених у законодавстві норм.

Враховуючи те, що попередні принципи стосуються неоднозначностей у договорах, далі ми проаналізуємо, який підхід тлумачення – буквальний чи контекстуальний, характерний німецькій правовій системі. Уже згадана 133 стаття BGB вимагає від інтерпретатора з'ясувати «справжні наміри» сторін, а не прив'язуватися до буквального значення термінів та положень. Це свідчить про контекстуальний підхід до тлумачення контрактних зобов'язань, коли навіть чіткі та недвозначні положення договору можуть поступатися іншим факторам. Але на практиці, незважаючи на те, що 133 стаття BGB надає перевагу намірам сторін, зберігається баланс між буквальним та контекстуальним тлумаченням, не надаючи жодному з них пріоритетного значення. [20, с. 8-9]

Але судова практика з цього питання не була сталою. У Німеччині на початку ХХ століття, навіть після прийняття BGB, суди надавали перевагу буквальному тлумаченню, і вказувала, що тлумачення не має місце, коли положення договору є чіткими та зрозумілими, де немає місця сумніву. Але такі рішення підпадали під критику юристів, і згодом це правило почали використовувати вибірково, коли це було зручно, і відступали від нього, коли це було потрібно. [20, с. 9-10]

Таким чином, німецький підхід надає значну вагу буквальному формулюванню договору, водночас дозволяє відхилення від нього, коли це виправдано. Він одночасно поєднує і буквальний, і контекстуальний підходи, демонструючи гнучкість шляхом надання інтерпретаторам можливості відступати від буквального значення договору, коли наявні інші переконливі обставини.

Щодо підходу до допустимості зовнішніх доказів. До ХІХ німецькому праву було характерне правило «parol evidence rule», що вже було розкрито в межах цієї роботи раніше, яке забороняло використання при тлумачення договору зовнішніх доказів, що могли включати наприклад усні домовленості до або під час укладення

договору. Але з часом це суворе правило почало послаблюватись і інтерпретатори почали використовувати зовнішні докази, якщо їх дійсність можна було довести за межами письмового документа. Так виникла презумпція повноти письмового договору, що також не є повноцінною нормою в BGB, але активно застосовується судами на практиці. [20, с. 12-13]

Так, Федеральний суд правосуддя у своєму рішенні від 2 липня 2002 року у справі №V ZR 143/01 сформулював правову позицію, яка полягає у тому, що «презумпція повноти та правильності документа виправдана, якщо текст документа виражає певний діловий зміст з точки зору формулювання та внутрішнього контексту, беручи до уваги звичайну практику», а також «щоб спростувати презумпцію, можна використовувати засоби тлумачення поза документом (обставини угоди, заяви сторін тощо)» [21].

Тобто, якщо зміст договору виглядає логічним і відповідає типовим стандартам, то передбачається, що він охоплює всі суттєві аспекти, а його текст є вірним відображенням намірів сторін. Натомість така презумпція не є абсолютною і може бути спростована шляхом використання засобів тлумачення, які виходять за межі самого документа – обставини укладення договору, заяви сторін до або під час укладення договору. У свою чергу, сторона, яка бажає спростувати презумпцію, несе тягар доведення таких зовнішніх обставин, на які вона посилається.

Загалом німецькі суди при тлумаченні договорів використовують двоетапний процес. Перший етап характеризується використанням загальних правил тлумачення задля з'ясування змісту контракту. На даному етапі використовується вищезазначена презумпція повноти та точності. Також на даному етапі відсутні обмеження щодо використання зовнішніх обставин, оскільки вони можуть спростувати таку презумпцію. А на другому етапі суди покликані перевірити дійсність договору з урахуванням визначеного змісту. [20, с. 13-14]

Наступною характерною для німецького права рисою є застосування римського принципу «*falsa demonstratio non nocet*», що означає «несправдивий опис не псує документ». Тобто він дозволяє проігнорувати помилкове використання термінів, слів чи положень, якщо справжній намір сторін зрозумілий, що

узгоджується із статтею 157 BGB, а саме із принципом добросовісності. [20, с. 14-15]

Ще одне правило, характерне німецькому підходу до тлумачення контрактних зобов'язань, є правило «*contra proferentem*», яке вже так згадувалось і роботі. До 2001 року дане правило існувало на рівні звичаєвого права, і лише на початку XXI століття були внесені відповідні зміни до BGB, якими воно віднайшло своє місце серед норм кодексу. Так, стаття 305с(2) BGB чітко вказує що «будь-які сумніви щодо тлумачення загальних умов залишаються за рахунок користувача» [18, ст. 305с(2)], тобто фактично тлумачаться проти того, хто запропонував ці положення. Але дане правило німецьке право обмежує шляхом його застосування лише до тлумачення загальних умов. [20, с. 21]

2.1.2. Підхід французької правової системи до тлумачення контрактних зобов'язань.

Наступною системою, яку ми розглянемо в межах цієї роботи, буде французька правова система, яка, хоч і належить до континентальної системи права, має свої особливості і відмінності від інших юрисдикцій цієї правової сім'ї.

Варто почати з того, що тлумачення контрактних зобов'язань регулюється Цивільним кодексом Франції (далі - Code civil) [22], який був прийнятий ще на початку XIX століття, у 1803 році. Його ще називають Кодексом Наполеона і вже стільки років він служить прикладом для наслідування для інших країн при кодифікації власного законодавства.

Як характерно системі континентального права, французьке право спирається на суб'єктивний підхід до тлумачення контрактних зобов'язань, тобто на дослідження фактичного наміру сторін. Цей намір може бути психологічним, приватним або внутрішнім, що на практиці означає те, що сторони можуть посылатися на зовнішні обставини, які свідчать про справжні наміри сторін – листування, усні домовленості та інші неформальні матеріали. Даний суб'єктивний підхід базується на принципі автономії волі, що закріплена у статті 1103 Code civil,

що вказує на те, що «законно укладені договори мають обов'язкову силу законодавства для тих, хто їх уклав» [22, ст. 1103]. Незважаючи на акцент на суб'єктивному підході, французьке право, так само як і німецьке, не обходить і об'єктивний зміст договору. Тобто те, що прямо впливає або з тексту самого договору, або з положень законодавства. [23, с. 83-85]

У французькій практиці етап тлумачення контрактних зобов'язань настає лише після встановлення існування договору та його класифікації. На цьому етапі аналізується, чи мали сторони намір відійти від диспозитивних умов (*dispositions supplétives*). Але фактично значна частина положень вже була визначена об'єктивно на попередньому етапі, що зменшує роль суб'єктивного тлумачення. Такий перший етап включає аналіз дійсності договору, визначення змісту договору через об'єкт та класифікацію договору. Під час даного етапу активно застосовується об'єктивний підхід, оскільки визначається дійсність договору на основі критеріїв, встановлених законодавством. Такі критерії включають: пропозицію та акцепт (*échange de consentements*) [22, ст. 1113], тобто згоду, дієдатність сторін (*Capacité de contracter*) та визначений об'єкт, який є предметом угоди і є законним і певним [22, ст. 1128]. [23, с. 83-85]

Таким чином, на другому етапі, який включає безпосереднє тлумачення після встановлення об'єктивного змісту, до уваги береться стаття 1188 *Code civil*, яка чітко прописує правило, що «договір слід тлумачити відповідно до спільного наміру сторін, а не зупинятися на буквальному значенні його умов. Якщо цей намір неможливо помітити, контракт слід тлумачити в тому сенсі, який би йому надала розумна особа, яка потрапила в таку ж ситуацію» [22, ст. 1188].

Варто зазначити, що *Code civil* так само, як *BGB*, звертається першочергово до спільного наміру сторін, але французький кодекс більш детально розкриває дане правило, одразу вказуючи, що для тлумачення договору не достатньо з'ясувати буквальне значення його положень, його необхідно інтерпретувати через призму наміру сторін.

Тобто інтерпретатору надається можливість враховувати суб'єктивні наміри сторін, навіть якщо це не було чітко висловлено. Такий підхід ґрунтується на ідеї

«автономії волі» сторін, закріпленому в Code civil, де воля вважається основою договору. Незважаючи на таке чітке закріплення даного принципу в законодавстві, на практиці французькі суди поєднують об'єктивний і суб'єктивний підходи: вони з'ясовують, чи хотіли сторони змінити необов'язкові умови договору, у свою чергу істотні умови договору вже були визначені об'єктивно на попередньому етапі. [23, с. 85-87]

Ідея «автономія сторін» у французькому праві з'явилася з часів епохи Просвітництва, для якої були характерні ідеали лібералізму та індивідуалізму. Суди та юристи зазвичай намагались зрозуміти, що саме сторони мали на увазі при укладенні договору, що здавалось правильним підходом тлумачення договірних зобов'язань. Але на практиці чистий суб'єктивізм є утопічним і не застосовувався судами. Це пов'язано з тим, що намір сторін не може існувати окремо від реальності, тобто його можна визначити через текст договору та обставини, що його супроводжують. Визнається, що ідеал автономії сторін та свободи (*liberté*) має згаджуватись із принципом братерства (*fraternité*). [20, с. 3-6]

Таким чином, для з'ясування того самого суб'єктивного наміру сторін, який згадується в 1188 Code civil, мають бути використані об'єктивні фактори, такі як текст договору, контекст і інші зовнішні обставини. Тому, хоча нормативна риторика французького права передбачає суб'єктивний підхід, практика свідчить про баланс між об'єктивним і суб'єктивним, що робить його і гнучким, і передбачуваним.

Щодо допустимості сторонніх доказів. Французьке право не обмежує завчасно, які матеріали можна використовувати для з'ясування наміру сторін, оскільки це може бути усе, що може вказувати на нього – заяви сторін, усні домовленості перед або під час укладення договору, є допустимим доказом. [23, с. 89-91]

Власне, можна дійти до висновку, що підхід Франції дозволяє використання зовнішніх доказів, щоб з'ясувати намір сторін. Але стаття 1359 Code civil, яка до 2016 року була 1341(1), вказує, що договорів вартістю більше ніж 1500 євро «повинен бути підтверджений у письмовій формі, під особистим або автентичним

підписом» [22, ст. 1359]. Водночас свідчення чи неофіційні письмові докази не допускаються – їх можна використати лише при роз'ясненні неточностей чи внутрішніх суперечностей у документі, а не для доведення самого факту укладення. [20, с. 10-14]

Далі слід розглянути, якому підходу – контекстуальному чи буквальному, французьке право надає перевагу. Так, як вже з цитованої статті 1188 Code civil, буквальне тлумачення протиставляється суб'єктивному підходу. Крім того, стаття 1194 Code civil передбачає, що «договори зобов'язують не тільки до того, що в них виражено, але і до всіх наслідків, наданих їм правом справедливості, звичаєм або законом» [22, ст. 1194]. Тобто при тлумачення договорів суд має враховувати не лише те, що прямо написано в ньому, а й те, що логічно випливає з його суті, справедливості, звичаю та закону.

Другий етап – етап тлумачення, про який ми вже зазначали, поділяється ще на два під етапи. Перший – етап суб'єктивного тлумачення, коли з'ясовується реальний намір сторін договору. Під час другого під етапу інтерпретатор починає перевіряти ці визначені попередньо наміри на законність та справедливість. У разі, якщо будуть віднайдені суперечності, то суд на цьому етапі може змінити чи доповнити договір. [23, с. 92-94]

Фактично суд першочергово з'ясовує те, що хотіли сторони – їхні наміри, а потім коригує це так, щоб умови такого договору відповідали принципам законності та справедливості.

На відміну від Німеччини, де не всі правила тлумачення кодифіковані, оскільки закладалась ідея загальної «логіки» таким правилам при тлумачення договорів, Франція у більшій мірі відобразила їх у нормах свого законодавства. Так, у Code civil виділено окремий розділ, який носить назву «Тлумачення договору» (статті 1188-1192).

Так, стаття 1191 Code civil зазначає, що «коли речення здатне мати два значення, то те, що надає йому ефект, переважає над тим, яке не викликає у нього жодного» [22, ст. 1191]. Тобто суд при тлумаченні договору у разі виявленні положень, які мають два або більше значень, має обрати той, що надає договору

сенсу, а не той, що робить його безглуздим. Це правило, як і в Німеччині, походить ще з римського права, але на практиці французькі суди надають їм рекомендаційний характер, а не обов'язковий, та стверджують, що суди можуть відходити від них, якщо того вимагають обставини. [20, с. 3-6]

Також стаття 1189 Code civil закріплює правило, що «всі пункти договору тлумачаться по відношенню один до одного, надаючи кожному з них те значення, яке поважає зв'язність акту в цілому. Якщо за спільним наміром сторін кілька договорів сприяють одній і тій же операції, їх слід тлумачити відповідно до цієї угоди» [22, ст. 1189]. Це означає, що жодна частина договору не має розглядатися ізольовано від інших, весь текст має тлумачитись як єдине ціле, тобто зміст кожного положення має відповідати спільній меті договору.

Наступним правилом, закріпленим у французькому законодавстві є уже відоме нам правило «*Contra Proferentem*», яке прослідковується у статті 1190 Code civil - «у разі виникнення сумнівів договір за взаємною згодою тлумачиться проти кредитора і на користь боржника, а договір приєднання - проти особи, яка його запропонувала» [22, ст. 1190]. Класично, дане правило покликано захистити слабшу сторону у договірних відносинах. Варто зазначити, що французькі законодавці уточнили дану норму, додавши положення про договір приєднання, таким чином, чітко зафіксувала особливості даного правила.

Дані закріплені у нормах правила регулюють питання тлумачення контрактних зобов'язань у разі їх двозначності, надаючи судам інструменти для розв'язання суперечок між сторонами. Але інша ситуація виникає у випадках, коли текст договору є чітким та зрозумілим.

Саме у XIX столітті у Франції під впливом формалістичних тогочасних ідей розвинулась концепція «*clauses claires et précises*» (чітких і точних термінів). За цією доктриною, інтерпретатор має надавати перевагу написаному тексту, якщо він є однозначним. У 1872 році французький суд постановив, що суди нижчих інстанцій не можуть змінювати чіткий і точний текст, який формує однозначне розуміння. Це було створено для того, щоб поважати свободу сторін, не переписуючи на власний лад текст договору. [20, с. 8-9]

Це правило також має відображення у французькому законодавстві, а саме у статті 1192 Code civil. Так, вона проголошує, що «не можна тлумачити положення договору, якщо вони є чіткими та однозначними» [22, ст. 1192]. У цілому, це є логічним правилом, оскільки якщо контракті зобов'язання викладені чітко і однозначно, вони мають застосовуватись у тому вигляді, як і прописані у договорі, без будь-яких спроб надати їм інакше тлумачення, ніж таке, що сторони заклали у буквальный зміст.

З одного боку, дані підходи здаються достатньо зрозумілими та чіткими – якщо текст однозначний, то тлумачення не застосовується, якщо в тексті договору наявні двозначні положення та терміни – застосовуються правила визначені в Code civil. З огляду на це, підхід Франції можна назвати буквальним, а не контекстуальним, хоча фактично він був спрямований на захист сторін договору від невірних тлумачень судів нижчих інстанцій для дотримання принципу автономії сторін.

Але на практиці виникає інша ситуація. Саме Верховний вирішує, чи є текст договору таким чітким, і враховує контекст чи цілі сторін. Він визначає, що якщо написаний зміст здається зрозумілим, але не відповідає намірам сторін, суд може витлумачити його інакше. До прикладу, якщо договір, на перший погляд, виглядає справедливим при буквальному його тлумачення, але явно обманує іншу сторону при вивченні контексту, суд може відступити від букви контракту, щоб захистити таку сторону. Такий підхід надає можливість балансувати між буквалізмом та контекстуалізмом при тлумачення договірних зобов'язань. [20, с. 9-10]

Але незважаючи на те, що у Франції, як і в Німеччині, поєднуються ці два підходи, французький підхід залишається більшим прихильником буквального підходу, ніж німецький, допускаючи певні відхилення, лише якщо є вагомими на те підстави. Це сталося історично, оскільки у Німеччині відмова від буквалізму сталася раніше, ніж у Франції. [20, с. 9-10]

Щодо правил, які передбачаються виправленню помилок у положеннях договору. Французьке право, на відміну від Німецького, притримується більш суб'єктивного підходу до вирішення даного питання, засновуючись на статті 1188

Code civil, яка вимагає шукати намір сторін, а не прив'язуватись до тексту договору. Варто зазначити, що в обох вищезгаданих правових системах відсутня окрема правова доктрина «*rectification*», яка характерна для англійського права, про яке йтиметься у наступному розділі. [20, с. 16]

Підхід французького права до виправлення помилки у тексті договору розмежовує дві ситуації: наявність двосторонньої помилки, коли про помилку відомо обом сторонам; наявність односторонньої помилки, коли одна сторона знає про хибне розуміння іншої. Так, перша помилка засновується на тому, що обидві сторони вказали невірні дані або положення, хоча бажали іншого. У такому разі, суди тлумачать договір відповідно до наміру сторін, посилаючись на статті 1188 Code civil. Наприклад, якщо сторони вказали неправильний кадастровий номер земельної ділянки, але мали на увазі одну й ту саму, суд просто інтерпретує відповідно до дійсного наміру сторін, тобто виправляє дану помилку у тексті договору. [20, с. 16-17]

Якщо мова йде про односторонню помилку, коли одна сторона усвідомлює про незнання іншої особи, французьке право не покладається виключно на тлумачення. У таких випадках суди можуть застосовувати положення кодексу про помилку (*erreur*, стаття 1133) або шахрайське замовчування (*dol par réticence*, стаття 1137). Так, стаття 1133 Code civil декларує, що «помилка є причиною недійсності незалежно від того, чи стосується вона виконання однієї чи іншої сторони» [22, ст. 1133], а стаття 1137 Code civil вказує, що «шахрайство — це коли одна сторона за допомогою маніпуляцій або брехні отримує згоду іншої. Навмисне приховування однією зі сторін інформації, яка, як вона знає, має вирішальне значення для іншої сторони, також є шахрайством» [22, ст. 1137]. Таким чином, суд подібні односторонні помилки може визнати як помилка за статтею 1133 або як шахрайство за статтею 1137 Code civil, що в обох випадках буде тягнути за собою недійсність. [20, с. 17-19]

Таким чином, такий підхід не спрямований на виправлення помилки, допущеною однією стороною навмисно, а до повного анулювання угоди, тобто до визнання її недійсною, відхиляючись також від буквального її тлумачення.

Але іншою проблемою у такому підході є проблема доведення, оскільки важко довести той факт, що особа дійсно знала про помилку, але замовчувала її. Стаття 1159 Code civil забороняє у частині 2 усні докази для договорів укладених у письмовій формі, що фактично може ускладнити процес доведення намірів сторін. Тому у порівнянні з Німеччиною, де зовнішні докази допускаються більш вільно, Франція є менш гнучкою у цьому питанні. [20, с. 19]

Французький підхід, хоча і є більш суб'єктивний у питаннях вирішення помилок, ніж німецький, але через більші формальності він менш послідовно вирішує дане питання, звертаючись до визнання правочину недійсним, а не до виправлення положень договору.

Також, варто більше проаналізувати принцип «contra proferentem» у французькому праві. Загалом у Франції дане правило, у порівнянні з Німеччиною, має глибші корені. Спочатку воно тлумачилось на користь саме боржника, тобто на користь того, хто взяв зобов'язання. Це стосувалось всіх договорів, незалежно від того, хто склав текст. Згодом з'явилися стандартні договори, які надали джерело для переосмислення даного правила у праві Франції. Так, «contra proferentem» обмежили стандартним договором. Після імплементації Директиви ЄС 1993 року №93/13/ЄЕС [24] у законодавстві Франції виникло нове правило, яке полягає у тому, що у споживчих договорах неясність тлумачиться на користь споживача. Тож це правило стало обов'язковим, а загальне правило у стаття 1190 Code civil суди почали вважати рекомендаційним. [20, с. 20-21]

Також використання принципу «contra proferentem» можна віднайти і в судових рішеннях. Так у справі *Société Harper Robinson v. Société Internationale de Maintenance et de Réalisation Industrielle* 1996 року, яка стосувалась виконання договору купівлі-продаж, Апеляційний суд Гренобля, посилаючись на принципи UNIDROIT, вказував, що незрозумілі положення договору слід тлумачити проти тією особи, яка їх додала, що підтверджує застосування вищезазначеного принципу у французькій практиці [25].

Таким чином, порівняно з підходом Німеччини, підхід Франції є ширшим у теорії, оскільки стаття 1190 Code civil стосується всіх договорів, але практика все

ж таки зосереджується більше на стандартних умовах і, крім того, діє як остання інстанція, коли всі інші методи були використані.

2.1.3. Український підхід до тлумачення договірних зобов'язань.

Перш за все, варто зазначити, що як і право Франції та Німеччини, цивільне право України серед загальних засад цивільного законодавства виділяє засаду свободи договору, що задекларована у п. 3 ч. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [26]. Крім того, стаття 6 ЦК України вказує, на можливість сторін «укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства...врегулювати у договорі ... свої відносини, які не врегульовані цими актами .. відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд» [26, ст. 6]. Серед цих диспозитивних норм також прослідковується і імператив, що полягає у тому, що сторони не вправі відступати від положень законодавства, якщо це прямо в них прописано, або якщо у самому змісті договору чи із суті відносин передбачається обов'язковість таких положень.

З огляду на дані загальні приписи цивільного законодавства вже можна зрозуміти, у якому напрямку будуть підходи до тлумачення контрактних зобов'язань за українським правом. Сторони самі автономно можуть визначати усі умови договору, якщо це не буде суперечити чинному законодавству.

Підходи до тлумачення змісту правочину визначені у стаття 213 ЦК України. Варто зазначити, що дана стаття починається інакше, ніж подібні статті у BGB чи Civil Code. Вона спочатку прописує суб'єктів тлумачення - «зміст правочину може бути витлумачений стороною (сторонами)», а «на вимогу однієї або обох сторін суд може постановити рішення про тлумачення змісту правочину» [26, ст. 213]. Тобто вона одразу не вказує на першочерговість дослідження намірів сторін. Надання декларативного характеру сторонам у тлумаченні власного договору так, як вони вважають за потрібне, враховуючи свої власні наміри, вже свідчить про певну

автономію сторін. І лише на вимогу хоча б однієї сторони, суд може доєднатися до даного процесу тлумачення і надати свій висновок.

Загалом це є особливістю українського підходу, оскільки суд відіграє важливе значення при тлумаченні, до якого сторони можуть звернутися «за допомогою». Це сприяє реалізації праву на судовий захист та реалізації доступу до правосуддя.

Суд, у свою чергу, здійснює тлумачення під час вирішення конкретних справ. Як вірно зазначає Романюк, «необхідність тлумачення договірних умов судом може виникнути при розгляді всіх категорій справ й обумовлюється наявністю спору між сторонами стосовно змісту положень укладеного ними цивільно-правового договору» [27, с. 166]. Тому метою тлумачення у суді є «встановлення його змісту, смислу та сутності», для досягнення якої потребується тлумачення тексту договору і віднайдення справжньої волі осіб. [27, с. 167]

Так, щоб дійти до певного рішення, суб'єкт тлумачення має дотримуватись правил, які також визначені у наступних пунктах стаття 213 ЦК України. Першим таким правилом є правило єдиного значення для всього змісту. Так, положення та терміни мають тлумачитись однаково протягом усього тексту, а не кожна окремо від загального змісту, щоб сформувати цілісне уявлення про укладений правочин. Це пояснюється тим, що кожна умова є взаємодоповнюючою і взаємопов'язаною з іншими, і лише в контексті єдності правочину можна зрозуміти намір сторін.

Крім того, встановлюється, що при тлумаченні слід брати до уваги значення слів і термінів, що є «загальноприйнятими у відповідній сфері правовідносин». Ураховуючи той факт, що одні і ті самі слова можуть мати різні значення залежно від сфери застосування, тому дане правило є також логічним, оскільки сторони, укладаючи угоду і не визначивши в тексті термінологію, справедливо вважати, скоріш за все керувалися значеннями, що характерні для певної галузі.

Але далі вказується, що «якщо буквально значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів не дає змоги з'ясувати зміст окремих частин правочину, їхній зміст встановлюється порівнянням відповідної частини правочину зі змістом інших його частин, усім його змістом, намірами сторін». Зі змісту даної норми, можна зрозуміти, що за українським

законодавством спочатку відбувається буквальне тлумачення тексту договору, тобто відповідно до прописаних положень договору. Тобто буквальне тлумачення полягає у тому, що зміст договору чітко визначається його текстом без звернення до зовнішніх джерел, як от наміри сторін, контекст і тд. [28, с. 49-50]. І у разі, якщо залишаються непорозуміння щодо змісту договору, то суб'єкт тлумачення на цьому етапі звертається до такого алгоритму дій. По-перше, він зіставляє зміст незрозумілої частини із частинами, у яких сумнів відсутній. Далі зіставляється зі змістом всього договору, і наостанок - із намірами сторін.

Виключно, якщо попередні правила не дали змогу визначити зміст правочину, тобто справжню волю сторін, то інтерпретатор лише на даному етапі тлумачення має змогу апелювати до «мети правочину, змісту попередніх переговорів, усталеної практика відносин між сторонами, звичаїв ділового обороту, подальшої поведінки сторін, тексту типового договору та інших обставин, що мають істотне значення». Таким чином, починає застосовуватись контекстуальний підхід до тлумачення.

З аналізу даної норми, випливає, що законодавець першочергово надає перевагу буквальному тлумаченню договору, у межах якого суб'єкт тлумачення має зрозуміти зміст договору, і лише у разі неможливості з'ясувати справжню волю сторін, йому надається право звернутися до контекстуального підходу тлумачення.

Але незважаючи на застосований підхід, метою тлумачення в українському праві залишається з'ясування наміру сторін. Це пов'язано із тим, що у центрі правочину лежить узгоджене волевиявлення сторін, яке «має відповідати його внутрішній волі та бути спрямованим на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним» [29, с. 156].

Також українській практиці тлумачення контрактних зобов'язань характерні і інші правила, які хоч і не задекларовані у законодавстві, але активно використовуються судами при з'ясуванні змісту правочину.

Так, до таких правил науковці відносять вже знайоме правило «*contra proferentem*» та у разі двозначності термінів надання їм такого значення, яке б залишало договір дійсним.

Варто зазначити, що правило «*contra proferentem*» «застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, а й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою» [29, с. 157]. Тобто воно не обмежується стандартними умовами, а розповсюджується на всі договори відповідно до особи, яка розробила умови або вплинула на їхнє включення.

Ще одним принципом, який характерний українському підходу є «принцип волевиявлення сторін, тобто їх намір досягти певного результату, який фіксує правдиву волю, намір, бажання, устремління сторін» [29, с. 157]. Саме цей принцип допомагає зрозуміти, що саме сторони намагались досягти, укладаючи правочину, що сприяє правильному розуміння та виконання їхніх домовленостей. Тобто договір, за такого принципу, розглядається як інструмент, який закріплює узгоджену волю сторін, а не як формальний документ, що відокремлений від таких цілей.

Також, принцип, який не варто обходити стороною, є принцип «єдність предмету та мети договору, тобто в предметі договору його мета має розкриватися у всіх її складових» [29, с. 157]. Даний принцип підкреслює взаємозв'язок між метою, яку сторони прагнули досягти, та предметом договору, який виступає інструментом реалізації цієї мети. Даний принцип допомагає правильно тлумачити положення договору, шляхом аналізу того, як предмет договору сприяє досягненню мети.

Повертаючись до ролі судів в українському підході до тлумачення, варто зауважити про важливість єдності судової практики, що прямо впливає на правила тлумачення контрактних зобов'язань, незважаючи на те, що судові рішення за українським правом не належать до джерел права.

Крім того, Романюк у своїй роботі стверджує, що «при здійсненні тлумачення, окрім положень конкретного договору, слід також виходити з мети його законодавчого врегулювання», оскільки «саме такий підхід дозволяє розширити межі судового тлумачення шляхом аналізу не тільки норм про конкретний вид

договору і суміжних норм, а й цілей законодавця, який встановив це правило в законі або іншому нормативно-правовому акті» [27, с. 167].

Правила, які вже закріпились в українській судовій практиці і набули поширення, також підтверджує Верховний суд у своїх висновка.

Першим рішенням, про яке варто згадати, це Постанова Верховного суду від 12 травня 2022 року у справі № 756/15123/18, яка стосувалась дійсності правочину. Так, суд визначає трирівневу систему тлумачення, що ґрунтується на статті 213 ЦК України. Перший рівень включає в себе врахування однакового значення слів та понять для всього договору, а також термінів, які характерні для певної сфери. Другий включає «порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також з намірами сторін». На третьому рівні суд враховує зовнішні обставини, такі як попередні домовленості, поведінку сторін, звичаї та інші. Але варто зазначити, що кожен наступний рівень застосовується винятково у разі, якщо зміст договору не було визначено на попередньому рівні. [30]

Крім того, суд вказує, що «з урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності», оскільки договорів є «універсальним регулятором приватних відносин», а тому сторони зобов'язані дотримуватися його умов, включаючи порядок надсилання повідомлень. [30]

Наступним зразковим рішенням є Постанова Верховного суду від 18 квітня 2018 року у справі №753/11000/14-ц [31], яке так само використовує трирівневу систему тлумачення, а окрім того, приділяє свою увагу принципу «*contra proferentem*», оскільки правила, які встановлені в статті 213 ЦК України, не дали змогу визначити зміст договору. Суд вказує на особливість застосування такого принципу, а саме те, що він «підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які "не були індивідуально узгоджені" (*no individually negotiated*), але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір "під переважним впливом однієї зі сторін" (*under the dominant sinfluence of the*

party)»[31]. Таким чином, суд, керуючись даним правилом тлумачення, став на сторону відповідача, підтвердив належність виконання ним договору, оскільки договір не передбачав перерахунку за курсом іноземної валюти на день платежу.

Ще однією справою, для вирішення якої використовують принцип «*contra proferentem*», є Постанова Верховного суду від 2 травня 2018 р.[32] у справі №910/16011/17, яка стосувалась стягнення боргу за поставлений товар, де відповідач намагався уникнути оплати, посилаючись на відсутність графіку оплати. Вона є дещо схожою на попередню, але відмінністю є те, що застосовують її проти відповідача, тобто проти тієї особи, яка запропонувала конкретне положення, через яке виник спір. Так само суд посилається на трирівневу систему, та вищезгаданий принцип, який застосовується тоді, коли правила, передбачені у ст. 213 ЦК не дають змоги встановити зміст договору. [32]

Як вже зазначалось, принцип «*contra proferentem*» застосовується лише тоді, коли правила тлумачення, визначені у ст. 213 ЦК України не дають можливості визначити зміст правочину. Це підтверджується у Постанові КЦС ВС від 11 листопада 2020 року у справі № 753/11009/19 [33], яка не погоджується із рішеннями попередніх інстанцій, які застосували правило тлумачення положень проти тієї особи, яка їх запропонувала. Так, «колегія суддів під час розгляду цієї справи, виходячи з обставин, встановлених у ній судами, зробила висновок про можливість з`ясувати дійсну волю сторін на підставі буквального тлумачення укладеного правочину за правилами першого рівня тлумачення». Таким чином, у разі можливості виявлення змісту договору на першому рівні тлумачення, всі інші рівні не застосовуються. [33]

Крім того, українські суди можуть звертатися до зовнішніх обставин, серед яких також підлягає аналізу поведінка сторін на момент укладення договору. Так, Касаційний цивільний суд Верховного Суду у своїй постанові від 23 травня 2022 року у справі № 393/126/20 [34] застосовує принцип, що попередня поведінка сторін на стадії укладення договору має ключове значення для визначення волі сторін та змісту правочину. У даній справі, банк є професійним учасником ринку, мав чітко зафіксувати умови договору приєднання та довести їх належним чином

до споживача. Натомість його дії, а саме надання анкети без умов, свідчили про невиконання обов'язків щодо інформування споживача. [34] Таким чином, дане правило не лише має доктринальний зміст, а й підтверджується застосування на практиці, що продемонстрував Верховний Суд у даній справі.

Узагальнюючи проведений аналіз в межах другого розділу, який був покликаний на виконання поставленого завдання у межах даної кваліфікаційної роботи, а саме: проаналізувати підходи до тлумачення контрактних зобов'язань у континентальній правовій системі.

Так, проаналізовані підходи трьох країн – представниць континентальної системи права – загалом свідчать про слідування даних країн загальним підходам для даної правової сім'ї. Кожна з цих систем надає перевагу писаним кодифікованим нормам (Німеччина – Німецькому цивільному кодексу, Франція – Французькому цивільному кодексу, який ще називають Кодексом Наполеона, Україна – Цивільному кодексу України), а судові рішення не є джерелом права. Це пов'язано з тим, що національне законодавство встановлює чіткі правила тлумачення. Незважаючи на це, на практиці суди застосовують попередню судову практику для збереження її єдності, що також вносить свої корективи та уточнення щодо застосування правил тлумачення.

Натомість, володіючи спільними ознаками, усі три правові системи мають свої особливості.

Так, німецький підхід акцентує більшу увагу на об'єктивному тлумаченні волі сторін, а основний принцип, який пронизує Німецький цивільний кодекс, є з'ясування не чисто суб'єктивних намірів сторін, а того як їхні заяви могли бути сприйняті розумною особою через призму учасників конкретних правовідносин. Суб'єкти тлумаченні в Німеччині надають перевагу буквальному тлумаченні договору, але також відкриті до врахування інших обставин, таких як переговори, звичаї та інше.

Французький підхід також поєднує суб'єктивний та об'єктивний підходи, але надає перевагу першому. Суди прагнуть спочатку віднайти спільний намір сторін на момент укладення договору. Лише у разі неможливості встановлення такого наміру вони застосовують об'єктивне тлумачення, виходячи з ідеї розумної особи.

Українській підхід встановлює трирівневу систему тлумачення, яку активно використовують суддів у своїх рішеннях, яка спирається на ст. 213 ЦК України. Вона полягає у першочерговому застосуванні буквального підходу до тлумачення, і лише у разі неможливості визначення змісту договору, суб'єкт тлумачення звертається до зовнішніх обставин. Таким чином, український підхід є більш схожим на німецький, який також надає перевагу на початкових етапах буквальному тлумачення договору.

Крім того, важливе місце в усіх вищенаведених країнах є спеціальні принципи, які у деяких випадках закріплені в національних нормах, а в деяких ні, але мають своє відображення у судовій практиці, як наприклад принцип «*contra proferentem*», що свідчить про їх давню традицію та застосовність.

Розділ 3. ТЛУМАЧЕННЯ КОНТРАКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В АНГЛО-САКСОНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ, АБО СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА.

У попередньому розділі ми дослідили історію становлення романо-германської правової сім'ї та підходи різних країн, а саме Німеччини, Франції та України до тлумачення контрактних зобов'язань, що дало змогу переконатись, що навіть в межах однієї правової системи, різні країни можуть мати свої підходи.

Але для повної картини підходів до тлумачення договорів, слід також дослідити підходи країн англо-саксонської правової сім'ї, які так само мають свої особливості не лише у порівнянні з континентальною системою права, а й один з одним.

Тому даний розділ буде присвячений підходам країн системи загального права, а саме підходу Великої Британії (3.2.1), підходу Сполучених Штатів Америки (3.2.2). Крім того, для розуміння історичного підґрунтя формування підходів буде досліджена історія становлення англо-саксонської системи права (3.1) та розглянута загальна характеристика підходів до тлумачення контрактних зобов'язань у англо-саксонській системі права (3.2).

3.1. Історія становлення англо-саксонської системи права.

Так само як і система континентального права, система загального права, яка ще має назву англо-саксонська правова система, є однією з найпоширеніших у світі. Вона має свою історію становлення, що вплинуло також на формування загальних підходів до тлумачення контрактних зобов'язань.

До англо-саксонської правової системи належать дві основні і впливові правові системи світу – англійська і американська. Центральне ж місце посідає і посідало, що можна простежити по назві правової традиції, саме англійське право. Воно формувало основні принципи та підходи, які зараз характерні всій правовій системі, що можна пов'язати із її колонізаційною політикою. Тому історія системи

загального права тісно пов'язана з політичними, соціальними та правовими процесами, що відбувалися в Англії ще з раннього Середньовіччя. [1, с. 324]

Також дана правова сім'я носить назву «система загального права», яке також має англійські корені і сформувалось на основі застосування звичаєвих норм та практики королівських судів. Правовий звичай став першим джерелом права, з якого розкинулося загальне право (common law). Але науковці ще не дійшли до єдиного висновку щодо виникнення загального права. Одна з теорій пов'язує його формування з нормандським завоюванням 1066 року, коли з'явилася класифікація загального права та права справедливості (equity), а також розвинулася доктрина прецеденту. До завоювання в Англії не існувало єдиної правової системи. Правові відносини регулювалися місцевими звичаями різних германських племен (ангlosаксів), які оселилися на Британських островах після V століття. [35, с. 4]

Згодом вони зрозуміли, що варто застосовувати одноманітні способи вирішення справ, а тому почали прагнути уніфікувати підходи до вирішення схожих справ, спираючись на прецеденти. Ця система замінила «місцеві, канонічні, міські суди та суди баронів», ставши обов'язковою для всіх судів. Завдяки ранній централізації монархії в Англії, загальне право виникло раніше, ніж рецепція римського права на континенті, що є достатньо логічним, оскільки централізація вимагає однакового вирішення спорів, а отже – однакових норм і їх застосування на всіх території монархії. Воно розвивалося незалежно від римського права, орієнтуючись на засоби правового захисту. Особливо виділяється наказ habeas corpus, який захищав від незаконного ув'язнення, дозволяючи суду звільнити особу за відсутності юридичних підстав для її затримання. [15, с. 62] Таким чином, принципи, закладені тоді, залишаються основою сучасного загального права.

Водночас система загального права мала обмеження: вона була надто формалізованою, не передбачала апеляції, мала дуже довгі судові провадження, і не всі спори могли бути вирішені через стандартні позови. Це призвело до появи права справедливості (equity), яке адміністрував Канцлерський суд. Право справедливості дозволяло вирішувати справи, де загальне право не давало адекватного рішення, наприклад, у питаннях довірчої власності чи виконання контрактів. Воно

доповнювало і коригувало загальне право, регулюючи питання «нерухомості, кредиту, опіки, зобов'язань, комерційних фірм, банкрутства тощо». [35, с. 5]

Таким чином, англо-саксонська правова система характеризується поєднанням загального права та права справедливості. У свою чергу, право справедливості є гнучкішою системою норм, що базується на принципі «суду по совісті, а не лише на традиціях чи звичаях» [35, с. 6]. Що загальне право, що право справедливості разом формують прецедентне право, що стало основою цієї правової традиції.

Другим етапом формування системи загального права є період XII–XIII століття. У цей період загальне право зміцнило свої позиції як основа англійської правової системи, оскільки судді відіграли ключову роль у систематизації прецедентів і захисті незалежності судів від королівської влади, бажання незалежності походить від вестмінстерського парламентаризму. [17, с. 30]

У XIX столітті система загального права зазнала реформ через її складність і повільність. Судові реформи 1873–1875 років об'єднали суди загального права і права справедливості, створивши єдину систему судочинства. Починаючи з цього періоду, зростає роль статутного права, коли парламент дедалі частіше видавав закони, які доповнювали або змінювали прецеденти. Також зі зростанням Британської імперії загальне право поширилося на колонії, адаптуючись до місцевих умов. У США, наприклад, воно стало основою правової системи після здобуття незалежності, хоча зазнало змін. [15, с. 64]

У XX столітті загальне право залишалося основою правових систем у країнах англomовного світу, хоча дедалі більше регулювалося законодавством. Наприклад, у Великобританії зросла роль актів парламенту, а в США — федеральних і штатних законів. Судовий прецедент зберіг свою центральну роль, але сучасні технології та глобалізація вплинули на тлумачення права. Судді почали враховувати міжнародні норми, особливо це помітно у випадку Великобританії (до Brexit) після вступу в ЄС. [17, с. 30]

Крім того, на відміну від романо-германської правової сім'ї, де значну роль у формуванні права відігравали університети, англосаксонське право розвивалося

переважно завдяки судовій практиці, через що його часто називають «судовим правом». [1, с. 324]

Засновуючись на вищевикладеному, історія формування англо-саксонської правової системи вплинула на її особливості. Так, дана правова система володіє своїми особливостями, які значно відрізняють її від системи континентального права. До них відносять:

- «несистематизованість і некодифікованість норм права;
- основним джерелом права у цій сім'ї був і залишається судовий прецедент;
- статутне право (statut law), тобто законодавчі акти, ухвалені парламентом, хоч і має тенденцію до зростання питомої ваги в системі джерел права, проте ... не витісняє прецедентного права» [1, с. 324].

Таким чином, англійська правова традиція сформувалася як реакція на локальні звичаї та потреби суспільства, а не як продукт централізованого законодавчого процесу. Загальне право розвивалося через рішення королівських судів, які поступово уніфікували правові підходи, зберігаючи при цьому повагу до індивідуальних обставин кожної справи. Ця традиція підкреслює практичний, а не теоретичний підхід до права, де судді виступають не стільки інтерпретаторами абстрактних норм, скільки творцями права через вирішення конкретних спорів.

3.2. Характеристика підходів до тлумачення контрактних зобов'язань у англо-саксонській системі права.

Загальні підходи до тлумачення контрактних зобов'язань, що характерні англо-саксонській правовій системі сформувалися на основі історії становлення цієї системи, що була проаналізована в попередньому підрозділі. Дані правила формуються в судовій практиці (прецедентне право), яка відіграє значну роль в системі загального права. Прецедентне право, хоч іноді, під впливом різних економічних, політичних або ідеологічних ситуацій, може вносити свої корективи у підходи до тлумачення, загалом відповідає за стабільність і передбачуваність,

створюючи усталені принципи – правила, які допомагають уникати неоднозначностей.

Норми англійського права мають специфічний характер, оскільки вони формуються з рішень вищих судів, зокрема з їхньої особливої частини (*ratio decidendi*). Норми англійського права не є абстрактними чи універсальними положеннями, як у кодексах романо-германської традиції. Ці норми тісно пов'язані з фактичними обставинами конкретного випадку і призначені для застосування в аналогічних ситуаціях. [15, с. 62]

Можна дійти до висновку, що стиль правового мислення в англійському праві є індуктивним: від конкретного випадку до формування норми, а не дедуктивним, як у романо-германській системі, де загальні норми застосовуються до конкретних ситуацій. Судді в англійській системі аналізують попередні рішення, щоб знайти аналогії, а не звертаються до універсальних принципів. Цей підхід дозволяє праву залишатися чутливим до змін у суспільстві, оскільки нові прецеденти можуть модифікувати чи навіть скасовувати старі норми.

Тим не менше, навіть у такій системі прецедентного права, можна виокремити загальні риси, які характерні усіх правовій системі.

Перш за все, варто відмітити головну ознаку підходів до тлумачення системи загального права – вони переважно мають об'єктивний характер. Цей підхід свідчить про те, що суб'єкт тлумачення (суд) не зосереджується на особистих очікуваннях або загальних намірах сторін. Тлумачення ґрунтується, як правило, на буквальному вираженні умов договору – тим словам і формулюванням, які були включені сторонами до тексту договору. Крім того, об'єктивність означає, що значення термінів, слів, умов договору, слід тлумачити з урахуванням того, як би зміст цих положень розуміла розумна людина в аналогічних обставинах. [36, с. 3]

Таким чином, ідея такого підходу полягає у тому, щоб віднайти об'єктивний зміст договору, а не просто суб'єктивне сприйняття кожної зі сторін.

Спершу може здатися, що таке правило відображає і так справжню волю сторін, оскільки вони є укладачами договору і мали змогу впливати на їх умови. Але навіть при ретельному формулюванні договорів можуть виникати суперечки

щодо того, що саме мали на увазі сторони. Тому суб'єкт тлумачення іноді може стикатися з викликами при встановленні того, як саме слід тлумачити певні положення.

Підхід, який впливає із попереднього, є правило виключення зовнішніх доказів (*parol evidence rule*). Якщо договір укладено в письмовій формі і має остаточний характер, зовнішні докази (усні домовленості, попередні переговори) не допускаються для зміни, спростування чи доповнення його змісту. Це правило підкреслює самодостатність тексту договору та принцип передбачуваності. [13, с. 102-103]

Наступний підходом є відокремлення тлумачення від доповнення договору. Доповнення договору положеннями, які логічно впливають із його змісту, не вважається частиною тлумачення, а є окремим юридичним механізмом, відомим як «доктрина наявних умов» (*implied terms*). Це контрастує з романо-германською системою, де такі дії можуть бути частиною тлумачення. [13, с. 89]

Останнім серед основних підходів до тлумачення контрактних зобов'язань в англо-саксонській правовій системі є пріоритет принципу передбачуваності над добросовісністю. У тлумаченні контрактних зобов'язань загальне право віддає перевагу передбачуваності, що гарантує стабільність і впевненість сторін у тому, що домовленості будуть виконані точно так, як прописано. Це відрізняється від романо-германської системи, яка акцентує на добросовісності та пошуку справжнього наміру сторін.

Таким чином, для системи загального права характерні такі підходи до тлумачення контрактних зобов'язань: об'єктивний підхід, відокремлення тлумачення від доповнення договору, пріоритет судових прецедентів у формуванні правил тлумачення, правило виключення зовнішніх доказів (*parol evidence rule*) та пріоритет принципу передбачуваності над добросовісністю.

3.2.1. Підхід правової системи Великобританії.

Для Великобританії, яка є представником системи загального права, характерні всі особливості цієї правової сім'ї. Так, важливу роль при визначенні підходів до тлумачення контрактних зобов'язань відіграють судові прецеденти. Суди розглядаючи конкретні справи, встановлюють правила, які стають обов'язковими для застосування у майбутньому.

Перш за все, зауважу, що підходи Великобританії так само підкреслюють об'єктивний підхід до тлумачення. Вони визначають, що аналіз тексту договору є визначальною точкою для тлумачення договірних зобов'язань. Суворої об'єктивності тлумачення дотримувались у Великобританії до ХХ століття. Але наприкінці даного століття, англійські суди почали звертати увагу не лише на буквальный зміст, а й на контекст угоди. [36, с. 3-4]

Суперечливим на той момент рішенням, яке відійшло від суворого принципу об'єктивізму при тлумаченні договорів, було рішення *Prenn v. Simmonds* [1971] 1WLR1381. У даній справі йшлося про те, чи можна використовувати зовнішні докази, що характерно для країн континентального права, при тлумаченні договорів. Так, суд постановив, що такі зовнішні докази можуть бути застосовані лише з однією метою: щоб надати контекст та пояснити передумови контракту. Наприклад, можна використовувати їх для того, щоб зрозуміти специфіку галузі, у якій діє контракт, чи звичаї, характерні для певного виду комерційних відносин. Проте ці докази не можна використовувати, щоб встановити або підтвердити суб'єктивні наміри сторін. Лорд Вілберфорс зауважує, що позиції сторін під час переговорів, особливо якщо вони йдуть важко, можуть змінюватись, тому остаточний консенсус сторін віднаходить своє місце лише під час підписання договору, тому «попередні документи можна переглянути, щоб пояснити цілі сторін», а не суб'єктивний їх намір. [37]

У рішенні суду у справі *Wood v Sureterm Direct Ltd & Anor* суддя Попплвелл аналізує положення про відшкодування (clause 7.11) у договорі купівлі-продажу акцій (SPA) від 13 квітня 2010 року. Суд спочатку аналізує текст у його буквальному вигляді, враховуючи граматичні та синтаксичні особливості. Це можна простежити з аналізу синтаксису та пунктуації. Але суд не обмежується лише буквальним

значенням слів, а розглядає положення в контексті всього договору. Тобто суд застосовує принцип, що полягає у тому, що текст договору слід інтерпретувати в контексті його загальної структури та мети. Крім того, у даній справі суд значною мірою покладається на «комерційний контекст і практичні наслідки суперників» при виборі між двозначними тлумаченнями, надаючи перевагу тлумаченню *Capita*, оскільки вважає його більш розумним у контексті регуляторного середовища, в якому діяла компанія. Також дане рішення вказує на об'єктивний підхід до тлумачення договорів, інтерпретуючи його з точки зору того, що розумна особа, обізнана з контекстом, зрозуміла б як намір сторін, а не суб'єктивних намірів самих сторін. [38]

Водночас, у справі *Antaios Compania SA v. Salen AB* суд доходить до висновку, що «якщо детальний семантичний і синтаксичний аналіз слів у комерційному контракті призведе до висновку, який суперечить здоровому діловому глузду, він повинен бути зроблений так, щоб поступитися діловому здоровому глузду» [39]. Іншими словами, навіть якщо формальне значення слів договору здається очевидним, суд може відійти від буквального тлумачення, якщо воно не відповідає намірам сторін і суперечить розумним очікуванням у діловій практиці.

Про комерційний контекст згадується і в іншому рішенні, а саме *Arnold v. Britto*, де суд визначив цілих сім правил тлумачення. Суд зауважує, що при посиланні на комерційний контекст, інтерпретатор не має ігнорувати важливість формулювання положень, тобто його буквальний зміст. Тобто попри важливість комерційного контексту та обставин укладення договору, ключове значення при тлумаченні положень договору має мова самого договору. [40] Це лише підтверджує теорію, що англійському праву характерний більш буквалістський підхід.

Також у даному рішенні вказується співвідношення того, наскільки сильно суд може відійти від буквального змісту, та загального розуміння слів чи термінів. Так, чим менш зрозумілі положення договору, тим більше суд може відійти прописаного тексту. Тобто чим чіткіші та зрозуміліші умови, тим менше суд може впливати на їх зміст. Також суд у п. 20 рішення вказує, що «метою тлумачення є визначення того, про що сторони домовилися, а не про те, що, на думку суду, вони

повинні були домовитися». Суд намагається таким чином уникати ситуацій, коли шляхом переписування умов договору «рятується» необачна сторона або карається винна. [40]

Наступним правилом, яке виділяє суд – це правило фактів, відомих сторонам. Відповідно до нього суд може використовувати факти, які на момент укладення договору були відомі обом сторонам, а не лише одній з них. Також у разі, якщо після укладення договору відбулася зміна обставин, за яких першочерговий намір сторін був змінений, то суд може відступити від буквального тлумачення і надати таке тлумачення, як буде відповідати реальному наміру сторін угоди. [40]

Іншим визначним рішенням суду у визначення підходів до тлумачення контрактних зобов'язань є *Investors Compensation Scheme Ltd. v. West Bromwich Building Society* 1986 року. У цьому рішення Лордом Гофманом було підсумовано 5 принципів тлумачення. По-перше, як і в попередніх рішеннях вказується на принцип «розумною людини», а саме те, що «тлумачення — це встановлення значення, яке документ міг би передати розумній особі, що володіє всіма попередніми знаннями, які були б розумно доступними сторонам у ситуації, в якій вони перебували на момент укладення контракту». До другого принципу належить те, що до зовнішніх фактів, які можуть розглядатися судом при тлумачення можуть бути використані будь-які докази, за умови дотримання вимоги розумності та доступності до сторін. [41]

Але не усі зовнішні факти можуть бути взяті до уваги. Так, на відміну від системи континентального права, в англійському праві передбачається принцип, який обмежує застосування у судах при тлумаченні договорів попередні переговори та заяви про наміри, але вони є прийнятними лише під час виправлення. Наступним виокремленим правилом є правило тлумачення на основі розумного сприйняття, що полягає у тому, що перевага надається значенню, яке розумна людина надала відповідному договору у відповідному комерційному середовищі, незважаючи на буквальне значення слів. [41]

Крім того, останнім часом Верховний суд Великої Британії зменшує свою увагу на комерційний контекст при тлумаченні договору і надає більшого значення

буквальному його значенню, що надає можливість дотримуватись і слідувати основному принципу англійського права при тлумачення контрактних зобов'язань, а саме об'єктивності. [36, с. 5]

У справі *Rainy Sky SA and Others v Kookmin Bank* 2011 року, Верховний суд Великої Британії постановив, що тлумачення контракту є єдиним процесом, спрямованим на встановлення намірів сторін через розуміння розумної особи, яка має доступ до всіх релевантних обставин на момент укладення контракту. Так, «суд повинен проаналізувати використані формулювання та з'ясувати, що розумна особа, тобто особа, яка має все фонове знання, що обґрунтовано могло бути доступним сторонам у тій ситуації, в якій вони перебували на момент укладення договору, — що така особа зрозуміла б під тими словами, які використали сторони. При цьому суд має враховувати всі релевантні обставини, що оточували укладення договору. Якщо існує два можливих варіанти тлумачення, суд має право надати перевагу тому, який узгоджується зі здоровим глуздом у бізнесі, і відкинути інший». [42]

Таким чином, підхід Великобританії до тлумачення договорів ґрунтується на об'єктивному принципі, де основна увага приділяється тексту договору. Загалом суди не націлені на з'ясування суб'єктивного наміру сторін, радше вони схильні до тлумачення з урахуванням комерційного контексту та намірів сторін, інтерпретованих через призму «розумної особи». Дані принципи закріплюються в судових прецедентах, які відіграють значну роль при формуванні правил тлумачення контрактних зобов'язань.

3.2.2. Підхід правової системи Сполучених Штатів Америки.

Оскільки Сполучені Штати Америки належать до англо-саксонської правової сім'ї, то очевидно вони мають мати спільні загальні риси із правовою системою Великої Британії. Крім того, їй також характерна система прецедентного права,

коли судові рішення є також джерелом права. Тому для вивчення теми тлумачення контрактних зобов'язань необхідно звертатися до судових прецедентів.

Але, варто вказати, що в деяких штатах зберігається вплив континентального права на підходи до тлумачення контрактних зобов'язань. На це вплинула колонізація європейськими державами, у тому числі Францією та Іспанією, що розповсюджувала принципи, характерні для даних держав. Так, наприклад у штаті Луїзіана США зберігається вплив французького права, який проявляється у кодифікованому підході до тлумачення договорів. Норми, що регулюють питання тлумачення договорів, передбачені в Цивільному кодексі Луїзіани, а саме в розділі 13, що мають багато спільного із Civil Code. А саме у стаття 2046 даного кодексу передбачається, що «якщо слова контракту є чіткими та чіткими та не призводять до абсурдних наслідків, жодне подальше тлумачення не може бути зроблено для пошуку намірів сторін» [43]. Таким чином, слід звертати увагу на правову систему конкретного штату, оскільки в деяких, незалежно на загальну практику, що характерна США, зберігаються регіони із збереженими традиціями європейських держав. [36, с. 9]

Загалом системі Сполучених Штатів Америки демонструють подібний об'єктивний підхід до тлумачення, як і у Великобританії. Тобто намір сторін має визначатися на основі слів, використаних у договорі, а не їхніх суб'єктивних намірів, аргументуючи це тим, що консенсус, до якого дійшли сторони, відображений у підписаному сторонами контракті. Це відображає принцип, що контракт є втіленням домовленостей сторін, виражених у письмовій формі. [36, с. 7]

Також наступним правилом, яке характерне США є правило, за яким, якщо формулювання контракту є незрозумілим або двозначним, американські суди можуть звертатися до зовнішніх доказів, таких як звичаї та практика у відповідній галузі (custom and usage). Це схоже на підхід, сформульований у справі *Prenn v Simmonds* [1971] у Великобританії, де зовнішні докази використовуються для пояснення контексту, але не суб'єктивних намірів. [36, с. 7]

Крім того, американські суди застосовують утилітарний підхід, враховуючи ділову мету контракту. Це нагадує принцип комерційного здорового глузду в

англійському праві, сформульований у вже згаданих справах при аналізі підходів Великобританії, а саме: *The Antaios* [1984] та *Rainy Sky SA v Kookmin Bank* [2011], де суди віддають перевагу тлумаченню, що відповідає комерційній логіці. Проте в американському праві цей підхід більш явно спрямований на підтримку ділової мети контракту. [36, с. 7]

Водночас, американські суди мають право в окремих випадках відходити від буквального тлумачення договорів. Так, якщо буквальне тлумачення призводить до результату, який не має сенсу або є комерційно нелогічним, американські суди можуть видозмінити значення контракту. Однак, зокрема в юрисдикції штату Нью-Йорк, такі дії виправдані лише тоді, коли буквальне тлумачення робить контракт «нездійсненим повністю або частково». Це дещо контрастує з англійським правом, де, як показує *Rainy Sky*, суд може обрати комерційно розумне тлумачення без необхідності доводити повну абсурдність альтернативного варіанту. [36, с. 7]

Це правило схоже на принцип «*ut res magis valeat quam pereat*», що характерний німецькому договірному праву, згідно з яким, у разі наявності декількох значень одного терміну чи положення, то слід використовувати такий, що робить договір дієвим.

Продовжуючи тему двозначності, то слід зазначити, що американське договірне право розрізняє два їх типи: очевидна двозначність (*patent ambiguity*) та прихована двозначність (*latent ambiguity*). Очевидну двозначність помітно одразу при ознайомленні з договором, наприклад, коли положення явно суперечать одні одному. Приховану двозначність, на відміну від очевидної, можна помітити лише при аналізі зовнішніх фактів. [36, с. 8]

Прикладом латентної двозначності є визначальна справою у американському договірному праві - *Raffles v. Wichelhaus* 1864. Дана справа засновується на взаємній помилці сторін, які не дійшли консенсусу в тому, про який саме корабель з назвою «Peerless» йшла у договорі. Суд визнав, що це "прихована неоднозначність", яка виникла не з формулювання, а з фактів, відомих поза текстом договору. Тому через взаємну помилку щодо істотної умови договору, не було досягнути спільного

наміру сторін через принцип «consensus ad idem». [44] Відповідно договір не мав юридичної сили та був визнаний судом недійсним.

Тобто підставою до застосування зовнішніх доказів для встановлення наміру сторін в американському договірному праві є наявність прихованої двозначності, в інших випадках застосування доказів поза письмовим договором не є доречним, оскільки презюмується, що він є «повним і остаточним виразом угоди сторін». [36, с. 8]

Аналізуючи інші прецеденти американського права, варто згадати, рішення *Gould, Inc. v. United States*, 935 F.2d 1271, 1274 (Fed. Cir. 1991), яке вказує, що «тлумачення договору починається з простої мови договору». Крім того, тлумачення має враховувати загальну мету контракту, а не виривати окремі положення із тексту. [45]

У рішенні *Firestone Tire & Rubber Co. v. United States*, 444 F.2d 547, 551 (Ct. Cl. 1971), вказувалось, що «намір сторін, коли він чітко виявляється в контракті, повинен мати силу» [46]. Тобто якщо з документа (договору, патенту тощо) чітко впливає намір сторін, то цей намір має визначальне значення при тлумаченні.

Також американському праві відомий принцип «contra proferentum», який набув поширення в усіх згаданих правових системах, та є уніфікованим в міжнародно правових актах. Це правило означає, що «двозначність, створена в мові контракту, буде витлумачена на користь сторони, яка не створила двозначності». [36, с. 8]

Прикладом є справа *Tilley Constructors v. United States*, 15 Cl. Ct. 559, 562 (1988), у якому суд вказує, що «тлумачення положень договору є питанням права, яке належним чином вирішується судом», а також згадується можливість застосування принципу «contra proferentum». Ще одним правилом, яке згадується у даному рішенні це правило врахування лише тих обставин, які мали місце до виникнення спору, а не після. Лише у такому разі дані зовнішні обставини будуть мати сенс при з'ясуванні справжнього наміру сторін. [47]

Крім зазначених правил, також серед підходів до тлумачення контрактних зобов'язань США вирізняють принцип застереження порядку пріоритету («An

Order of Precedence Clause»). Цей принцип виник у зв'язку з тим, що інколи договору можуть складатися не з одного документу, а з декількох. Щоб вирішити проблему відмінного тлумачення в частинах такого договору, був розроблений даний принцип. Він полягає у тому, щоб тлумачити договірні зобов'язання відповідно до чіткої ієрархії документів для уникнення неоднозначностей. Воно визначає, який документ має перевагу в разі спору. [36, с. 8-9]

Таким чином, підходи американської правової системи переважно базуються на принципах англо-саксонської правової сім'ї, роблячи їх схожими до підходів тлумачення контрактних зобов'язань правової системи Великобританії. Вони передбачають об'єктивне тлумачення контрактів із акцентом на тексті документа та комерційній доцільності.

Однак, у деяких штатах можна досі спостерігати вплив романо-германської правової сім'ї щодо пріоритету кодифікованих норм над судовою практикою, що виник у зв'язку із історичним минулим таких регіонів, а саме із колонізаційними процесами європейських держав.

Узагальнюючи проведений аналіз в межах другого розділу, який був покликаний на виконання поставленого завдання у межах даної кваліфікаційної роботи, а саме: проаналізувати підходи до тлумачення контрактних зобов'язань в англо-саксонській правовій системі.

Так, на відміну від системи континентального права, системі загального права важливу роль відіграє судова практика, яка виступає повноцінним джерелом права, а не національні писані норми. Тому для визначення підходів до тлумачення контрактних зобов'язань була проаналізована судова практика, у якій були сформульовані основні правила тлумачення у двох країнах – Великої Британії та Сполучених Штатах Америки.

Судова практика підтвердили теоретичні ідеї, які засновувалися на тому, що підходи даних країн ґрунтуються на принципах, що забезпечують, перш за все,

передбачуваність та стабільність договірних відносин, спираючись на загальний принцип свободи договору.

Але Велика Британія та США, незважаючи на спільне походження правових систем, мають свої особливості.

Так, у Великій Британії чітко виражений текстуальний або об'єктивний підхід до тлумачення, коли вони надають перевагу тексту договору, обмежуючи при цьому використання зовнішніх факторів. США також є прихильниками об'єктивного тлумачення, натомість дозволяють враховувати зовнішні докази, якщо текст є неоднозначним.

Крім того, суди Великої Британії є прихильниками невторчання у зміст договору, дотримуючись активно принципу свободи договору. Тому навіть якщо договір є несправедливим, суди не мають права змінювати або доповнювати його новими умовами на власний розсуд. Американські ж суди можуть застосовувати принцип добросовісності у таких випадках, що демонструє більшу гнучкість у порівнянні з підходом Великобританії.

Таким чином, підхід Великобританії можна визначити як найбільш формалізований підходом, який концентрує свою увагу на тексті договору, у той час як США, будучи також прихильником текстуального підходу, надає більшої гнучкості та адаптивності до умов.

ВИСНОВКИ

Дана кваліфікаційна робота була спрямована на комплексне дослідження принципів і методів тлумачення контрактних зобов'язань у різних правових системах з метою виявлення їх особливостей, спільних рис і відмінностей. Крім того у межах даної роботи були досліджені також загальнотеоретичні та універсальні підходи до тлумачення контрактних зобов'язань, що закріплені як в теорії, так і віднайшли своє відображення в міжнародних домовленостях. Проведене дослідження дозволило досягти поставленої мети, шляхом виконання всіх визначених завдань, що допомогло сформулювати цілісне уявлення про особливості тлумачення в різних правових системах, а саме в романо-германській та англо-саксонській, та на міжнародному рівні.

Перше завдання - дослідити загальнотеоретичні та універсальні підходи до тлумачення правових норм – дозволило узагальнити підходи, що існують в доктрині права та закріплені в міжнародних договорах. Першочергово, у межах даного завдання було визначено поняття тлумачення, яке найбільш відповідає змісту тлумачення контрактних зобов'язань. Дане поняття охоплює смислотворчу діяльність, яка спрямована на розуміння та роз'яснення змісту договору, що повністю охоплює процес тлумачення.

Розглянуті загальнотеоретичні та універсальні підходи включають в себе такі правила як: «принципи добросовісності та чесного введення справ», правило «*contra proferentum*», урахування контракту в цілому, мовні розбіжності, врахування намірів сторін, використання зовнішніх фактів, що включають переговори, поведінку сторін та інші правила, які закріпились як в доктрині, так і знайшли своє відображення в міжнародних договорах. Також було встановлено, що проаналізовані міжнародні договори (Віденська конвенція 1980 року, Принципи УНІДРУА, Принципи та модельні правила європейського приватного права, Принципи європейського контрактного права) хоч і містять дещо різні норми, що регулюють тлумачення договору, все ж містять більше спільних правил, які можна

назвати універсальними. Такі правила сприяють гармонізації договірному праву на міжнародному рівні.

Друге завдання - з'ясувати основні відмінності у визначенні правил тлумачення у різних правових системах – надало можливість зрозуміти загальні відмінності у підходах двох основних правових традицій (романо-германській та англо-саксонській), що становило основу для дослідження конкретних підходів в наступних розділах. Так, англо-саксонський підхід є більш формалізованим у порівнянні з підходом континентального права. Перший засновується на прецедентному праві та надає перевагу буквальному тлумаченню договору, зменшує роль зовнішніх факторів, сприяючи застосуванню принципу передбачуваності, що свідчить про об'єктивний підхід до тлумачення. Система континентального права віддана ідеї кодифікованого права, пронизана ідеєю суб'єктивного підходу до тлумачення, ґрунтуючись на принципі добросовісності, що дозволяє використовувати зовнішні докази, доповнювати договір положеннями та інше. Але дані підходи не є взаємовиключними, вони можуть доповнювати один одного, лише з урахуванням загального вектору правової системи.

Третє завдання - проаналізувати підходи до тлумачення контрактних зобов'язань у континентальній правовій системі – сприяло виявити особливості підходів трьох країн – представниць континентальної системи права – Німеччини, Франції та України. Усі країни надають перевагу писаним кодифікованим нормам, які чітко визначають правила тлумачення. Кожні три підходи балансують між суб'єктивним та об'єктивним підходами, керуючись принципами добросовісності. Натомість володіючи спільними ознаками, усі три правові системи мають свої особливості. Німецький підхід та український підходи надають значну увагу об'єктивному підходу до тлумачення, тоді як французький підхід зосереджується на більшому суб'єктивізмі. Крім того, як німецький, так і французький підходи використовують доктрину «розумної особи» - в українському ж підході вона відсутня.

Таким чином, підходи різних країн континентальної системи мають свої особливості, але усі вони дозволяють системі застосовувати гнучкість і передбачуваність в один момент.

Четверте завдання - проаналізувати підходи до тлумачення контрактних зобов'язань в англо-саксонській правовій системі - сприяло виявити особливості підходів двох країн – представниць загальної системи права – Великої Британії та Сполучених Штатів Америки. Обидві надають перевагу текстуальному підходу до тлумачення контрактних зобов'язань, що зберігає принцип свободи договору і не дає інтерпретатору порушувати його. Але дані підходи з впливом часу почали дозволяти також врахування у виняткових випадках зовнішніх доказів, комерційний контекст, звичаї та інше. Такий підхід також сприяє правовій визначеності та передбачуваності, що є невід'ємною традицією системи загального права. Варто зазначити, що проведений аналіз також свідчить про більше консервативність підходу Великобританії, яка є більш відданою об'єктивному підходу, на відміну від США.

Хоча кожна правова система має свої особливості, які були наведені вище, історично вони змінювались, вбираючи в себе ті чи інші надбання правової доктрини, що створило на даним момент більш гнучкі та схожі між собою підходи до тлумачення контрактних зобов'язань.

Таким чином, суб'єкти договірних правовідносин мають уважно підходити до тлумачення договірних зобов'язань, визначаючи правила тлумачення в договорі та дотримуючись їх під час його укладення. Сторони та судді можуть керуватися визначеними правилами тлумачення, у тому числі уніфікованими, які закріплені в міжнародних актах, таких як Принципи УНІДРУА, Віденська конвенція 1980 року та ін, що сприятиме зниженню правової невизначеності та підвищенню ефективності виконання контрактів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Козюбра, М. І., Погребняк, С. П., Цельєв, О. В., Матвєєва, Ю. І. Загальна теорія права: підручник/за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
2. Л.Архипова. Тлумачення // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін ; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. — Київ : Абрис, 2002. — С. 639. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-X.
3. *Chapter One. What Is Legal Interpretation? Purposive Interpretation in Law*, Princeton: Princeton University Press, 2005, pp. 3-60.
4. Dworkin R, *Law as Interpretation*, Texas Law Review, Vol. 60, 1982, pp. 527-550.
5. Chernykh, Y. *Chapter 3 International Law and Contract Interpretation*. In *Contract Interpretation in Investment Treaty Arbitration*. Leiden, The Netherlands: Brill, Nijhoff, 2022.
6. Ravi, O. N. *The Contractual Interpretation Rule-Contra Proferentem: It's Relevance in Modern Law*. CMR Univ. J. Contemp. Legal Aff., 2020, 2. pp. 112-132.
7. Cserne, P. (2007). Policy considerations in contract interpretation: the contra proferentem rule from a comparative law and economics perspective. *Hungarian Association for Law and Economics Working Papers*, 5, 1-18.
8. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 2016, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016> (дата звернення 05.05.2025)
9. Zamir, E. *The Inverted Hierarchy of Contract Interpretation and Supplementation*. Columbia Law Review, Vol. 97, No. 6, Oct., 1997. pp. 1710-1803.
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року [Електронний ресурс]: документ № 995-003 від 01.02.1991 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення 05.05.2025)

11. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR), 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surl.li/gfyle> (дата звернення 05.05.2025)
12. Принципи Європейського договірної права. [Електронний ресурс]: Principles of European Contract Law - PECL – Режим доступу: https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/ (дата звернення 05.05.2025)
13. Chernykh, Y. *Chapter 2 National Laws and Contract Interpretation*. In *Contract Interpretation in Investment Treaty Arbitration*. Leiden, The Netherlands: Brill, Nijhoff, 2022.
14. Tomasevicius Filho, E. *Good Faith in the Brazilian Civil Code: Ten Years Later*. Teise. Vilnius University. Vilnius, 2013, 88: 211-221.
15. Гапотій, В. Д., О. Л. Жильцов, and Г. І. Воржевітіна. "Основні правові системи світу: навчальний посібник." (2019).
16. Монтеск'є Ш.-Л. Про дух законів. Вибрані твори. Київ, 1996. 212 с.
17. Голяк Л.В. Порівняльне правознавство : курс лекцій. К.: МАУП, 2004. 200 с.
18. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) Aug. 18, 1896, [Електронний ресурс]: Цивільний Кодекс Німеччини – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення 05.05.2025)
19. System des heutigen römischen Rechts (vol III, 1840), 258
20. Vogenauer, S. *Interpretation of contracts: Concluding comparative observations*, Forthcoming in Andrew Burrows and Edwin Peel (eds), *Contract Terms* (Oxford: Oxford University Press), 2007. pp. 123-150.
21. BGH, Urteil vom 5. Juli 2002, V ZR 143/01, BGHR [Електронний ресурс] – Режим доступу: [Рішення V. Цивільного сенату від 5.7.2002 - V ZR 143/01 –](#)
22. Code civil, Mars 15, 1803, [Електронний ресурс]: Цивільний Кодекс Франції – Режим доступу: https://www.trans-lex.org/601101/_/french-civil-code-2016/ (дата звернення 05.05.2025)
23. Valcke C., *Contractual Interpretation at Common Law and Civil Law: An Exercise in Comparative Legal Rhetoric*, University of Toronto, May 2008, pp. 80-81.

24. ДИРЕКТИВА РАДИ 93/13/ЄЕС про несправедливі умови споживчих договорів : ДИРЕКТИВА РАДИ 93/13/ЄЕС від 05.04.1993. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text (дата звернення: 05.05.2025).
25. *Société Harper Robinson v. Société Internationale de Maintenance et de Réalisation Industrielle*, Cour d'appel de Grenoble, Decision of Jan. 24, 1996, <http://www.unilex.info/case.cfm?id=633> (дата звернення 05.05.2025)
26. Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення 05.05.2025)
27. Романюк, Я. (2017). Загальні положення тлумачення договорів у цивільному праві України. Law of Ukraine, (2).
28. Зверєв Є.О. Деякі питання стосовно теорій юридичного тлумачення. Наукові записки, том 168, Електронне джерело: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7790/Zvieriev_Deiaki_pytannia_stosovno.pdf
29. Коструба, А. В. (2021). Формула тлумачення змісту правочину: приватноправові аспекти правозастосування.
30. Постанова Верховного суду від 12 травня 2022 року у справі № 756/15123/18, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104330072> (дата звернення 05.05.2025)
31. Постанова Верховного суду від 18 квітня 2018 року у справі №753/11000/14-ц, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675> (дата звернення 05.05.2025)
32. Постанова Верховного суду від 2 травня 2018 р. у справі №910/16011/17, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73761508> (дата звернення 05.05.2025)
33. Постанова КЦС ВС від 11 листопада 2020 року у справі № 753/11009/19. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92934764> (дата звернення 05.05.2025)

34. Постанова КЦС ВС від 23 травня 2022 року у справі № 393/126/20, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104580342> (дата звернення 05.05.2025)
35. Власенко, В. В. (2022). Історія виникнення та особливості застосування «загального права» та «права справедливості» в англосаксонській правовій системі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 5, 3-7.
36. Wolfgang Breyer, Júlio César Bueno, Brian Gaudet, Shy Jackson *What do the words mean: Different approaches to the interpretation of contracts*, *The International Construction Law Review*, Volume 36, Part 2, April 2019, 172 p.
37. *Prenn v. Simmonds* [1971] 1WLR1381
38. *Andrew Wood v. Sureterm Direct Ltd* [2014] England and Wales High Court, EWHR 3240 (Comm), [28] (Clarke LJ).
39. *Antaios Compania SA v. Salen AB (The Antaios)* [1985] AC 191.
40. *Arnold v. Britto* [2015]. Supreme Court of the United Kingdom, UKSC, 36 *Chitty on Contracts (32nd ed. 2015)*, chapter 13.
41. *Investors Compensation Scheme Ltd. v. West Bromwich Building Society* [1986], Saikosai (Supreme Court), Judgment of Sept. 11, 1986, 624 HANREI TIMES 127.
42. *Rainy Sky SA and Others v Kookmin Bank* [2011]. Supreme Court of the United Kingdom, UKSC, 50.
43. Louisiana Civil Code [LSU Law: Louisiana Civil Code](#) (дата звернення 05.05.2025)
44. *Raffles v. Wichelhaus* [1864], England and Wales High Court, EWHC, 159 Eng Rep 375.
45. *Gould, Inc. v. United States*, 935 F.2d 1271, 1274 (Fed. Cir. 1991)
46. *Firestone Tire & Rubber Co. v. United States*, 444 F.2d 547, 551 (Ct. Cl. 1971)
47. *Tilley Constructors v. United States*, 15 Cl. Ct. 559, 562 (1988)